

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Edita Schejbalová

Význam a vazba předložek *kromě* a *mimo*

Semantics and Syntax of Prepositions

kromě and *mimo*

Praha 2020

Vedoucí práce: doc. Mgr. Robert Adam, Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé práce doc. Mgr. Robertu Adamovi, Ph.D, za jeho neskonalou ochotu, cenné rady i entuziasmus, s jakým k vedení práce přistupoval.

Velký dík patří Aničce Pepičce, Elišce, Páje, Báře a všem členům mých několika „domovů“ za podporu a pomoc, kterých se mi od nich dostalo.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. srpna 2020

.....

Edita Schejbalová

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je popsat případy nestandardních pádových valencí předložek *kromě* a *mimo* jak z hlediska morfologického, tak z hlediska syntaktického. Teoretická část se zaměřuje na popis dosavadních poznatků o nestandardních konstrukcích s *kromě* a *mimo* a přináší jejich kritické zhodnocení. V rámci této části jsou také definovány relevantní významy sledovaných předložek – zahrnutí a vyloučení. Na základě informací obsažených v odborné literatuře jsou stanoveny výzkumné otázky, které jsou dále rozvedeny v praktické části popisující průběh a výsledky korpusového výzkumu (např. jaký význam předložky v nestandardních konstrukcích vyjadřují nejčastěji nebo zda nejsou důsledkem atrakce aj.). Výzkum probíhal na vzorku dat získaných ze synchronního korpusu psaných textů SYN_7 pro každou předložku a každý typ nestandardní valence zvlášť (tj. zvlášť pro bezpředložkový a zvlášť pro předložkový pád). Výsledky výzkumu ukazují, že nestandardní konstrukce se objevuje častěji u významu zahrnutí než u významu vyloučení. Nejčastějšími nestandardními pády jsou dativ a lokál. Tyto pády nejsou řízeny předložkami *kromě* a *mimo*, ale zpravidla slovesem, respektive predikátem. Ve větě se nestandardní konstrukce nacházejí nejčastěji před svým řídicím členem a zároveň i před členem, ke kterému se jméno či jmenná skupina následující po *kromě* a *mimo* zahrnuje či ze kterého se vylučuje. Mezi tímto členem a jménem nebo jmennou skupinou následující po předložce většinou dochází jak k sémantické shodě, tak k formální shodě. Ukázalo se tak, že nestandardní konstrukce nejsou důsledkem chyby, ale vznikají záměrně – nejsou tedy důsledkem atrakce, nýbrž se jedná o motivovaná vyjádření. Vyšlo také najevo, že nestandardní konstrukce se vyskytují s předložkou *kromě* někdy až 31× častěji než s předložkou *mimo*.

Klíčová slova

výraz *kromě*, výraz *mimo*, nestandardní pádová valence, morfologie češtiny, syntax češtiny, elipsa, atrakce, jazykový korpus

Abstract:

The aim of this bachelor thesis is to describe cases of non-standard valency of prepositions *kromě* and *mimo*. It provides their morphological as well as syntactic analysis. The theoretical part focuses on the description of existing theoretical knowledge of non-standard constructions with prepositions *kromě* a *mimo*. This part also includes the definition of the relevant meanings of the prepositions – inclusion and exclusion. The research questions were defined based on scholarly literature and then explored in the practical part that describes the process and results of the corpus research (for instance, which meaning the prepositions in the non-standard constructions express more often or if they are a result of attraction etc.). The corpus research was based on data from the synchronic corpus of written texts SYN_7. The data was analysed separately for each preposition and for each type of non-standard valency (that is, for non-prepositional and prepositional grammatical cases). The results show that the non-standard valency occurs more often with the meaning of inclusion than exclusion. The most frequent grammatical cases are dative and local. The noun after the preposition is not governed by the preposition itself, rather by the verb or more precisely the predicate. In a sentence the non-standard constructions occur mostly before their head and the element which the noun or noun phrase after the preposition is included or excluded from. The form and semantics of this element and the noun or noun phrase after the preposition are identical in most cases. This shows that the non-standard constructions are not created by mistake but intentionally – they are not a result of attraction, rather they are motivated expressions. Moreover, it was found that the non-standard constructions occur more frequently with the preposition *kromě* than with the preposition *mimo* – the frequency is 31× higher in some cases.

Klíčová slova:

expression *kromě*, expression *mimo*, Czech morphology, Czech syntax, non-standard valency, ellipsis, attraction, language corpus

Obsah

Úvod.....	8
1 Charakteristika a klasifikace předložek <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	10
1.1 Slovnědruhovú charakteristika předložek a jejich klasifikace	10
1.2 Popis a klasifikace předložek <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	10
1.2.1 Kromě	11
1.2.2 Mimo.....	12
1.2.3 Vymezení významu	13
2 Nestandardní pádové valence předložek <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	14
2.1 Podoba nestandardní pádové valence předložek <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	14
2.2 Slovnědruhovú zařazení <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	14
2.2.1 Příslovce.....	15
2.2.2 Předložka	15
2.2.3 Shrnutí a zhodnocení	16
2.3 Nestandardní pádové valence <i>kromě</i> a <i>mimo</i> v české syntaxi.....	18
2.3.1 Případ hypotaktické koordinace.....	19
2.3.2 Přísluvečné určení omezení	19
2.3.3 Speciální případ elipsy.....	19
2.3.4 Speciální případ elipsy a přísluvečné určení s dvojm významem	22
2.3.5 Shrnutí a zhodnocení	23
2.4 Možnost atrakce v nestandardních pádových valencích <i>kromě</i> a <i>mimo</i>	24
2.4.1 Atrakce.....	25
2.4.2 Shrnutí a zhodnocení	25
2.4.3 Atrakce v nestandardních pádových valencích.....	26
3 Korpusový výzkum	27
3.1 Úvod.....	27
3.2 Metoda získání materiálu	27
3.2.1 Vyhledávání	28
3.2.2 Zpracování dat	30
3.3 Doklady nestandardních pádových valencí.....	31
3.3.1 Počet dokladů.....	31
3.3.2 Předložky <i>kromě</i> a <i>mimo</i> v korpusu.....	32
3.3.3 Závěr	32
3.4 Analýza	33
3.4.1 Parametry a metoda	33

3.4.2	Vzorek.....	36
3.4.3	Případy neshodného přívlastku a případy dvojí intepretace	36
3.5	Výsledky analýzy	38
3.5.1	Význam.....	38
3.5.2	Pád	38
3.5.3	Řídící člen.....	41
3.5.4	Pozice nestandardní konstrukce ve větě	42
3.5.5	Sémantická role a sémantická shoda	44
3.5.6	Formální shoda a možnost atrakce.....	46
3.6	Výsledky analýzy – kombinace dat.....	47
3.6.1	Pozice vůči řídícímu členu a vůči druhému členu	47
3.6.2	Pozice nestandardní konstrukce ve větě a slovosled	49
3.6.3	Formální a sémantická neshoda.....	50
3.6.4	Absence druhého členu.....	53
3.7	Závěr korpusového výzkumu.....	54
	Závěr.....	56
	Seznam literatury	58

Úvod

Jednou ze základních charakteristik předložek jakožto slovního druhu je jejich sepjetí s pádem jména, před nímž stojí. U některých předložek však dochází k narušení tohoto rysu – následuje za nimi totiž pád, který jim nenáleží, tj. pád pro ně primárně nestandardní. Mezi takové předložky patří i *kromě* a *mimo*.

Případům nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo* se v odborné literatuře doposud věnovalo jen malé množství autorů. Cílem této práce je proto tyto případy blíže popsat, a to jak z hlediska morfologického, tak z hlediska syntaktického, a přispět tím k dalšímu poznání tohoto jevu.

V první kapitole shrneme obecné charakteristiky předložek jakožto slovního druhu, následně na jejich základě předložky *kromě* a *mimo* klasifikujeme. V rámci této kapitoly si také u obou z nich určíme významy, s nimiž budeme dále pracovat.

Druhá kapitola bude věnována podrobnému popisu dosavadních teoretických poznatků o nestandardních pádových valencích *kromě* a *mimo*. Pozornost budeme upírat k tomu, jak jsou výrazy *kromě* a *mimo* v těchto konstrukcích hodnoceny z hlediska slovnědruhového, a zároveň představíme syntaktické interpretace těchto typů konstrukcí v českých mluvnicích a pracích o české syntaxi. Na pozadí těchto poznatků pak předložíme jednu z možností teoretického uchopení nestandardních konstrukcí. Naše tvrzení následně ověříme při korpusovém výzkumu. Součástí této kapitoly bude i srovnání jednotlivých protichůdných tvrzení z odborné literatury spolu s jejich zhodnocením.

V poslední, třetí kapitole popíšeme výsledky a průběh výzkumu, jenž probíhal na materiálu z korpusu SYN_7. Jeho cílem bude analyzovat jednotlivé případy nestandardní pádové valence sledovaných předložek, a to z několika hledisek. Nejprve krátce okomentujeme úskalí spojená s vyhledáváním nestandardních valencí v korpusu. Poté představíme parametry, jež pro náš výzkum budou určující, a následně metodu jejich zkoumání. Zaměříme se především na morfologické a syntaktické vlastnosti sledovaných konstrukcí i na slovosled vět, ve kterých se nestandardní konstrukce nacházejí. Konkrétně nás bude zajímat význam předložky, pád, jež se po této předložce nachází, a slovo určující tento pád. Dále pak pozice nestandardní konstrukce ve větě i případný vliv významu předložky na tento parametr. Zkoumat budeme také sémantickou či formální shodu jména nebo jmenné skupiny nacházející se po předložkách s tím členem, ke kterému se zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje. Výsledky pak představíme ve

dvou fázích, jednak pro každý parametr zvlášť a jednak pro kombinace jednotlivých parametrů. V závěru všechny výsledky shrneme a pokusíme se nastínit možnosti dalšího výzkumu.

1 Charakteristika a klasifikace předložek *kromě a mimo*

1.1 Slovnědruhov^á charakteristika předložek a jejich klasifikace

Podle v české lingvistické tradici zavedených kritérií klasifikace slovních druhů (tvaroslovné kritérium, významové kritérium, syntaktické kritérium¹) se předložky (prepozice) považují za neohebný, synsémantický (významově nesamostatný) slovní druh, jenž se primárně pojí se ke jménům v různých pádech (vyjma vokativu). Vyjadřují vztah jmen k jejich řídicím členům a jako součást jejich pádových podob spoluvytvářejí syntaktické i jiné, nesyntaktické, významy.² Jak poznamenává *Mluvnice současné češtiny I* (MSC¹), předložky se mohou také výjimečně pojit i s jinými slovními druhy, např. *zbytek si zřejmě šetril na potom*, nebo mohou být součástí tzv. korelativních spojovacích výrazů³, např. *místo toho, aby se představil, zhaslou pochodní se rozpačitě poškrábal za kšiltem* (Cvrček a kol. 2010: 333).

Při základní klasifikaci předložek samotných jsou pak ve většině českých mluvnic využívána následující kritéria: původ, spojitelnost s jednotlivými pády, forma. Podle původu lze dělit předložky na primární, jež jsou neodvozené, jednoslovné a nemohou plnit jinou funkci než předložkovou (*k, do, z*), a sekundární⁴, které jsou odvozeny od jiného slovního druhu a předložkami se stávají až sekundárně (*kolem, díky*). Z hlediska formy můžeme vyčlenit předložky jednoslovné (*kvůli*) a víceslovné (*vzhledem k*). Na základě spojitelnosti s pády se předložky dělí podle toho, jaký pád je danou předložkou přidělován. Dalším podstatným kritériem při klasifikaci předložek je kritérium sémantické, tj. jaké významy jednotlivé předložky nesou.

1.2 Popis a klasifikace předložek *kromě a mimo*

Při klasifikaci předložek klademe důraz především na popis jejich významu jak ve výkladových slovníkách češtiny, tj. ve *Slovníku spisovného jazyka českého* a *Slovníku spisovné češtiny* (SSJČ a SSČ)⁵, tak v českých mluvnicích. Zaměřujeme se výhradně na jejich klasifikaci a významy

¹ Srov. *Mluvnice češtiny 2* (Komárek a kol. 1986: 197–198), *Příruční mluvnice češtiny* (Karlík a kol. 2008: 341–342), *Mluvnice současné češtiny I* (Cvrček a kol. 2015: 332–333), *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha: 2013: 86) a *Příspěvky k české morfologii* (Komárek 1978: 8).

² Srov. PMČ (Karlík a kol. 2008: 341–342) a MSC¹ (Cvrček a kol. 2015: 332–333).

³ „Závislá věta se připojuje k řídicí větě pomocí spojení odkazovacího slova, součásti věty řídicí, a spojovacího výrazu, součásti věty závislé. Spojení odkazovacího a spojovacího výrazu se nazývá obvykle korelativní (korelační) spojení nebo korelace“ (Hrbáček 1964).

⁴ Taktéž vlastní a nevlastní, původní a nepůvodní. Srov. MSC¹ (Cvrček a kol. 2015: 333), MČ 2 (Komárek a kol. 1986: 197–198), *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha 2013: 86) a PMČ (Karlík a kol. 2008: 342).

⁵ Slovníky vybíráme s ohledem na jejich aktuálnost (SSJČ 1960–1971; SSČ poslední opravené vydání 2003, v této práci pak pracujeme s vydáním z roku 2005).

v rámci předložek a vlastnosti, klasifikaci a významy v rámci jejich jiné slovnědruhové platnosti záměrně nechávám stranou – bude o nich pojednáno v dalších kapitolách.

1.2.1 Kromě

Na základě výše uvedených klasifikací lze předložku *kromě* označit za původem sekundární tzn. odvozenou jednoslovnou předložku, jež se pojí s genitivem. Podle Českého etymologického slovníku (Rejzek 2001: 314) vzniklo *kromě* ustrnutím lokálu singuláru substantiva *kroma* s významem „okraj, hrana“.

Definice, jež najdeme v novějších výkladových slovnících češtiny, přisuzují předložce *kromě* dva hlavní významy a v jejich popisu se téměř shodují. SSČ tyto významy pojmenovává jako „omezení, s výjimkou, vyjma, až na: *byli tam všichni kromě nás*“ a „připojení, přidání; existenci něčeho navíc: *kromě jiného; kromě bratra má ještě sestru*“. SSJČ pak tyto významy definuje téměř totožně, první z nich jako „vyjímání, vyloučení někoho, něčeho, mimo, vyjma“ a druhý „souběžnost existence dvou n. více osob, věcí, jevů; mimo, vedle“. Zmiňuje se však, na rozdíl od SSČ, o tom, že *kromě* archaicky vyjadřuje i „neshodu s tím, co se předpokládalo, nepůsobení na průběh n. uskutečňování děje, mimo II 3, proti 6“: *kromě nadání přijel*, upozorňuje i na jeho zastaralý a nářeční místní význam⁶, ten však necháváme stranou.⁷

Obdobně se při sémantické klasifikaci této předložky výrazně neliší ani české mluvnické. Určité odlišnosti lze však pozorovat v tom, v jaké míře, tj. jak podrobně jsou významy v mluvnicích zpracovány.

Příruční mluvnické češtiny (PMČ) tvrdí, že *kromě* „vyjadřuje vynětí z platnosti: *Přišli všichni kromě Petra* a význam zahrnutí po vytýčení: *Kromě houslistů soutěžili i klavíristé a violoncellisté*“ (Karlík a kol. 2008: 343).

Mluvnice češtiny 2 (MČ2) pak předložce *kromě* z hlediska jejích funkčně-sémantických vlastností přiřazuje dvojí význam, a to význam vztahu připojení a vztahu exkluze (Komárek a kol. 1986: 212).

Akademická gramatika spisovné češtiny ve svém souhrnném přehledu dává předložce *kromě* význam zřetelový (Štícha 2013: 510).

⁶ To jest význam „vyjímání, vyloučení nějaké oblasti n. něj. místa ze zasažení dějem, mimo, vně, stranou“: *bojovat kromě vlasti své* (SSJČ).

⁷ Viz 1.2.2.

Mluvnice současné češtiny 1 pojednává o předložkách a jejich významu podle frekvence a *kromě* se věnuje pouze ve výčtu předložek nejčastěji se pojících s genitivem a jeho významy nijak nekomentuje (Cvrček a kol. 2015: 336).

1.2.2 Mimo

Předložka *mimo* je jednoslovnou sekundární, tj. odvozenou předložkou, pojící se s akuzativem. Nezřídka kdy se však *mimo* váže i s genitivem, to je způsobeno kontaminací významově blízké předložky, v tomto případě *kromě* (G).⁸ Konstrukce tohoto typu jsou *Příruční mluvnici češtiny* považovány za hovorové (Karlík a kol. 2008: 344) a v jazyce jsou poměrně častým jevem.⁹ Předložka vznikla slovnědruhovou transpozicí příslovce *mimo*, který má místní význam „stranou, vedle“ a „podle, kolem, okolo“ (SSJČ).

Významy této předložky, jak již bylo naznačeno, jsou velmi blízké významům, jež vyjadřuje předložka *kromě*. Předložka *mimo* však na rozdíl od *kromě* vyjadřuje i významy místní, jež ve velké míře kopírují významy příslovce, z něhož je odvozena. Tyto významy necháváme stranou, neboť ve sledované problematice nehrají žádnou roli¹⁰.

I u předložky *mimo* se slovníky v definicích téměř neliší. SSČ její významy definuje jako „omezení, s výjimkou, vyjma, kromě, až na“: *autobus jezdí v pracovní dny mimo pondělí* a „připojení, přidání, kromě“: *mimo jiné je třeba uvést*. Zmiňuje i význam „neshoda s předpokladem, proti“: *mimo nadání přijel*, který označuje za knižní. SSČJ tento význam jako knižní neoznačuje a tvrdí že, předložka „vyjadřuje, že něco nepůsobí na průběh n. uskutečňování slovesného děje, že je v neshodě s tím, co se předpokládalo; proti“: *řečník se mimo očekávání nedostavil*.¹¹ Ve významech vyjmutí či vynětí „kromě, vyjma, až na“: *byli tam mimo sestru* a „připojení, přidání něčeho, kromě vedle“: *mimo štiku chytil i dva candáty* se SSJČ s SSČ už plně shoduje.

Obdobně jako u předchozí předložky se mluvnice liší v tom, do jakých podrobností je v nich význam předložky *mimo* zpracován.

⁸ Srov. *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha 2013: 519) a PMČ (Karlík a kol. 2008: 344).

⁹ Podle *Akademické gramatiky spisovné češtiny*, jež pracuje i s poznatky získanými prací s korpusem Ústavu Českého národního korpusu, činí poměr *mimo* akuzativ:genitiv 68:1 (Štícha 2013: 519).

¹⁰ Viz kapitola 2.

¹¹ Zatímco SSČ u *kromě* tento význam neuvádí vůbec, SSJČ ho u *kromě* považuje za archaický.

Příruční mluvnice češtiny tvrdí, že „předložka *mimo* vyjadřuje [...] neshodu s předpokladem (Mimo všechna očekávání se nedostavil), omezení s výjimkou (Otevřeno denně mimo pondělí), přidání (Mimo přídavky dostali *naturálie; mimo jiné*)“ (Karlík a kol. 2008: 344).

Mluvnice češtiny 2 pak předložce *mimo* přiřazuje totožné významy jako předložce *kromě*, tj. vztah exkluze a vztah připojení (kromě vztahu prostorového) (Komárek a kol. 1986: 212).

Akademická gramatika spisovné češtiny komentuje význam předložky pouze v tabulkovém přehledu, a to jako zřetelový (vedle zřetelového a místního mu však dává navíc i význam časový) (Štícha 2013: 510).

Mluvnice současné češtiny 1 pojednává o předložkách a jejich významu podle frekvence a *mimo* se věnuje pouze ve výčtu předložek, které se nejčastěji pojí s akuzativem, jeho významy však nijak nekomentuje (Cvrček 2015: 338).

1.2.3 Vymezení významu

V rámci této práce se budeme dále soustředit pouze na dva významy předložek *kromě* a *mimo*. Ty jsme si pojmenovali podle publikace *Gramatické rozbory češtiny* (Adam a kol. 2017: 111) jako vyloučení¹² a zahrnutí¹³. Ačkoliv jsme si vědomi, že určitá míra zobecnění může vést k nepřesnostem, domníváme se, že pro potřeby popisu a analýzy námi sledovaného jevu je takováto míra zobecnění akceptovatelná.

¹² Ekvivalent ke slovníkovým definicím „omezení, s výjimkou“.

¹³ Ekvivalent ke slovníkovým definicím „připojení, přidání“.

2 Nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo*

Někdy může u předložek *kromě* a *mimo* nastat situace, kdy za nimi následuje jiný pád než genitiv nebo akuzativ. Všimají si toho i tvůrci Pražského závislostního korpusu (PDT). Ti ve své anotátorské příručce uvádějí: „Předložky *kromě*, *mimo*, *vedle*, *místo*, *namísto* jsou zvláštní tím, že po nich nemusí následovat jméno v pádě, který vyžadují, ale může po nich následovat další předložková skupina nebo jméno v jiném pádě než předložka vyžaduje“ (Mikulová a kol. 2005: 922). Ke svému tvrzení uvádějí následující příklad: *Kromě do Říma jeli i do Benátek*.

2.1 Podoba nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo*

Jako nestandardní tedy označujeme pádovou valenci v případě, kdy za předložkami následuje jméno nebo jmenná skupina v jiném pádě, než se kterým se předložky standardně pojí. U předložky *kromě* tomu tak je, pokud za ní následuje jiný pád než bezpředložkový genitiv. U předložky *mimo* pak v případě, kdy za ní následuje jiný pád než bezpředložkový akuzativ. Domníváme se, že za bezpříznakové je vhodné považovat i nenáležité spojení předložky *mimo* s bezpředložkovým genitivem. Jedná se totiž o jev, jenž je v jazyce užíván zcela běžně¹⁴, a proto jej v této práci za případ nestandardní pádové valence považovat nebudeme. Předmětem našeho výzkumu pak budou takové případy nestandardních konstrukcí, kde *kromě* a *mimo* vyjadřují význam zahrnutí nebo vyloučení.

Většina českých mluvnic, slovníků a syntaktických příruček se případům nestandardních konstrukcí s předložkami *kromě* a *mimo* věnuje velmi omezeně. Pokud už se těmto konstrukcím věnují, výrazně se liší a shodu mezi nimi lze najít zřídka. Rozdíly nalézáme nejen v syntaktickém hodnocení takového typu konstrukce, ale i ve slovnědruhovém zařazení výrazů *kromě* a *mimo*, jež tyto konstrukce uvozují. V následující části se proto pokusím přiblížit, jak jsou nestandardní pádové valence *kromě* a *mimo* popisovány v odborné literatuře, a to z hlediska morfologického i z hlediska syntaktického. Pokusím se rovněž poukázat na rozdíly mezi jednotlivými pojetími.

2.2 Slovnědruhové zařazení *kromě* a *mimo*

I přesto, že odborná literatura tomuto tématu nevěnuje příliš pozornosti, se můžeme při určování slovnědruhové role výrazů *kromě* a *mimo* v nestandardních konstrukcích setkat s dvojitým pojetím: buď jsou výrazy *kromě* a *mimo* v těchto konstrukcích považovány za

¹⁴ V *Příručce mluvnic češtiny* je dokonce považován za hovorový – viz kapitola 1.2.2.

příslovce (adverbia), anebo za předložku – někdy však s jiným významem, než je význam zahrnutí či vyloučení.

2.2.1 Příslovce

SSČ hodnotí *kromě* v případech, kdy po něm následuje předložkové spojení, jako příslovce s dvojitým významem „vyjímaje, vyjímajíc: *jsme doma vždy kromě v pondělí*“ a „vedle toho“: *kromě s tebou jsem mluvil ještě s bratrem*. Naopak *mimo* vnímá jako příslovce jen v případě, kdy vyjadřuje místní význam. Spojení *mimo* ve významu vyloučení a zahrnutí s předložkovým či jiným než druhým nebo čtvrtým pádem nezmiňuje. SSJČ se pak při klasifikaci *kromě* jako příslovce se SSČ z velké části shoduje. Dodává však, že *kromě* jako příslovce se sice vyskytuje nejčastěji s předložkovým spojením, ovšem ne vždy: *kromě když přijde doktor Held*. Na rozdíl od SSČ považuje *mimo* i za příslovce s významem „vyjma, kromě“: *mimo v literatuře vyznal se i v malířství*, chápe ho však jako poněkud zastaralý.

Vedle přeložek *kromě* a *mimo* ve významu zahrnutí a vyloučení tak lze dle uvedených definic uvažovat i o existenci příslovců *kromě* a *mimo* se shodným významem. Libuše Kroupová ve své práci *Sekundární předložky v současné spisovné češtině* (1985: 51) takové typy sekundárních předložek nazývá konadverbiální¹⁵. Zároveň však dodává, že u výrazu *kromě* převládá předložková funkce nad funkcí příslovčnou. *Kromě* se dle Kroupové užívá zcela běžně jako přeložka a ve funkci příslovce je užívané zřídka, považuje jej dokonce v těchto případech za zastaralé. Autorka doslova tvrdí, že *kromě* jako příslovce je doložené jen např. u Olbrachta a Jirásky (Kroupová 1985: 31).

2.2.2 Předložka

V další odborné literatuře se problém slovnědruhové charakteristiky *mimo* a *kromě* s významem zahrnutí a vyloučení v nestandardních pádových konstrukcích explicitně neřeší.

Alena Mikulová se ve své práci *Významová reprezentace elipsy* (2011: 85–93) o výrazech *kromě* a *mimo* v nestandardních pádových konstrukcích vyjadřuje jako o předložkách, ale neuvádí pro to žádné důvody.¹⁶

¹⁵ „Někdy existují vedle těchto předložek stejně znějící adverbia stejného původu a shodného obecného významu. Předložka i adverbium zde koexistují, aniž se adverbium jeví jako základní, primární. Mohli bychom tu mluvit o vzájemné motivaci. [...] (například *kromě, mimo, naproti, napříč, oproti, proti, poblíž, podél, vedle, včetně, vstříc*)“ (Kroupová 1985: 51).

¹⁶ Podrobněji viz 2.3.3.

Skladba spisovné češtiny (Grepl–Karlík 1986: 208–209) se o nestandardní konstrukci zmiňuje jen v příkladu u předložky *místo* (podle Grepla a Karlíka předložky s významem odporovacím) v podkapitole *Vztahy povahy koordinační*. Tu společně s předložkami *kromě* a *mimo* řadí k předložkám, jež se využívají ke konstrukci hypotaktické formy koordinačního spojení několikanásobného větného členu: „Koordinační spojení může mít někdy formu hypotaktickou: jeden z výrazů je ve tvaru vyjadřujícím obvykle podřízenost, syntaktickou závislost. Užívá se k tomu předložkových výrazů“ (Grepl–Karlík 1986: 208). Mezi příklady takových předložek uvádí i následující konstrukci: *Jel do Tater místo do Krkonoš*, již rekonstruuje jako: *Nejel do Krkonoš, ale do Tater*. Lze tak předpokládat, že i výrazy *kromě* a *mimo* by v takovýchto spojeních byly považovány za předložky. *Skladba spisovné češtiny* jim však v těchto případech dává význam stupňovací – s variantou zahrnutí či vyloučení nepracuje.

2.2.3 Shrnutí a zhodnocení

Na slovnědruhovém zařazení *kromě* a *mimo* v odborné literatuře nepanuje shoda. Reaguje na to i *Mluvnice současné češtiny 2* (Panevová a kol. 2014: 158).¹⁷ Ta o *kromě* a *mimo* mluví jak v nestandardních, tak i ve standardních konstrukcích pouze jako o „výrazech“, neboť jejich slovnědruhové zařazení hodnotí jako nejisté. Odkazuje přitom na námi zmiňované slovníky i *Skladbu spisovné češtiny*.

Totožně se s tímto problémem vypořádává Panevová ve svém článku *Koordinace versus determinace (Forma nebo význam?)* (Panevová 2019: 88–96).¹⁸ Ta se vedle konstrukcí s *kromě* (a synonymním *mimo*) zabývá i konstrukcemi s výrazem *místo*. Právě v souvislosti s poslední ze zmíněných předložek předkládá pomocí poznámkového aparátu důvody pro to, proč se o ní mluví jen jako o „výrazu“: „Mluvíme záměrně o výrazu, nikoliv o slovním druhu. Vzhledem k tomu, že po slově *místo* může následovat předložka, je tím narušena jedna ze základních vlastností pravých předložek.“ (Panevová 2019: 92). U *kromě* pak postupuje stejně jako u předložky *místo* – mluví o něm pouze jako o „výrazu“.

I přesto, že by dle slovníků češtiny bylo možné o *mimo* i *kromě* v určitých kontextech uvažovat jako o příslovcích s významem zahrnutí či vyloučení, se domníváme, že považovat je v námi sledovaných konstrukcích za příslovce není příliš vhodné. Z uvedených příkladů se oba výrazy jeví z dnešního pohledu jako syntakticky nesamostatné – zatímco jako příslovce by plnily nějakou z větněčlenských rolí, s největší pravděpodobností roli příslovečného určení. Navíc

¹⁷ Podrobněji viz kapitola 2.3.3.

¹⁸ Podrobněji viz kapitola 2.3.4.

většina konadverbiálních předložek se v adverbiálním užití obvykle chová tak, že na nich nic nezávisí. Srovnej:

Už jsem čekal, že řekneš, že stál mimo. (ČNK)

Co jsem v Kolíně, ještě jsem venku nebyla, mimo na zahrádce (ČNK).

Podle *Slovníku spisovného jazyka českého* a práce *Sekundární předložky v současné spisovné češtině* (Kroupová 1985) pak lze jak příslovce *mimo* (s významem vyjma), tak i příslovce *kromě* považovat za zastaralé, nebo za poněkud zastarávající – avšak konstrukce typu *kromě s tebou jsem mluvil ještě s bratrem* jsou v současném jazyce stále používány, respektive nezdá se, že by tento jev byl na ústupu.¹⁹

V naší práci jsme se proto rozhodli pracovat s druhou interpretací, tj. o *kromě* a *mimo* v nestandardních pádových valencích budeme hovořit jako o předložkách. Tato slovnědruhá charakteristika se zdá oproti příslovci vhodnější především proto, že ve větě takové výrazy neplní samy o sobě žádnou větněčlenskou funkci, což by v případě příslovčí pravděpodobně plnily.

Nelze však opomenout, že v uvedených příkladech za výrazy *kromě* a *mimo* následuje předložkový pád. V takových případech, zdá se, je pád jména spíše než výrazem *kromě* či *mimo* dán předložkou, jež se po těchto výrazech bezprostředně nachází (*mimo v literatuře se vyznal i v malířství*). *Kromě* a *mimo* tedy v uvedených příkladech pravděpodobně nefungují jako předložky, s nimiž by se pojil pád jména, před nímž se nacházejí. To se týká i konstrukce, jež byla použita ve *Skladbě spisovné češtiny* s předložkou *místo*: *Jel do Tater místo do Krkonoš*, kde je výraz *místo* pokládán za předložku.

Vyvstává tedy otázka, zdali existuje i jiná možnost slovnědruhového zařazení než příslovce či předložka, jež by roli výrazů *kromě* a *mimo* v takových typech konstrukcí vystihovala lépe. Z uvedených příkladů se zdá, že námi sledované výrazy v nestandardních konstrukcích ztrácejí určité rysy „předložkovosti“. Libuše Kroupová v článku *K problematice předložek a spojek* (Kroupová 1979) uvádí jako jeden z rysů, které jsou určující pro rozlišení předložek a spojek, i těsné spojení předložky s pádem jména – tento rys však výrazy *kromě* a *mimo* v uvedených příkladech nevykazují. Tím je z části narušen i další distinktivní rys předložek, který autorka zmiňuje, totiž že „k realizaci lexikálního významu předložek dochází ve spojením s výrazy, které řídí (např. *jednat podle návodu*), zatímco u spojek se projevuje lexikální význam sám

¹⁹ Viz kapitola 3.3.

o sobě (*aby – význam účelový*)“ (Kroupová 1979), neboť sledované výrazy samy o sobě lexikální význam neprojevují, ale zároveň pravděpodobně neřídí výrazy po nich stojící. Ostatní rysy, které jsou pro předložky typické, si však zachovávají – například, vyjdeme-li opět z článku Libuše Kroupové, se zdá, že výrazy v uvedených příkladech nevyjadřují vztah mezi větami, ale pouze mezi slovy ve větě. Můžeme se tedy ptát, zdali výrazy *kromě* a *mimo* v námi sledovaných konstrukcích nestojí na přechodu mezi spojkami a předložkami.

S podobnou úvahou přišel Miloslav Vondráček ve svém článku *K existenci nominativních prepozic v češtině* (Vondráček 2020) u výrazu *místo*. Vondráček výraz *místo* považuje za spojku v případě, kdy za ním následuje jiný než rekcční pád. Autor uvádí následující příklad: *Ale my dívky byly jsme bity, předsedávaly-li jsme několikrát, dělaly-li jsme pod lavicí z papíru koníka, udělaly-li jsme v sešitu kaňku, napsaly-li jsme na tabuli jota místo ypsilon*. Hlavním argumentem pro to, proč *místo* v těchto případech považovat za spojku, je pro Vondráčka fakt, že výraz *místo* se může dostat mezi dvě substantiva v jakémkoliv pádě. K tomu předkládá i tento příklad: *Smála se, když někoho nechala projít půdním okénkem místo dveřmi*. Lze se tak domnívat, že v případě nestandardních valencí *kromě* a *mimo* by tyto výrazy byly Vondráčkem pravděpodobně také považovány za spojky.

My však otázku slovnědruhového zařazení necháváme do jisté míry otevřenou, neboť by přesahovala možnosti i cíle této práce. O výrazech *kromě* a *mimo* tak budeme v nestandardních pádových konstrukcích hovořit jako o předložkách. V popředí našeho zájmu pak bude otázka, jaký pád se po předložkách *kromě* a *mimo* v nestandardních konstrukcích vyskytuje a zda má na jeho hodnotu vliv i význam předložek samotných.

2.3 Nestandardní pádové valence *kromě* a *mimo* v české syntaxi

Syntaktické příručky a práce o české syntaxi se o nestandardních konstrukcích s předložkami *kromě* a *mimo* téměř nezmiňují, ve větší či menší míře se jim věnuje jen pár z nich. Mladší práce pak takové konstrukce interpretují jako speciální případ elipsy, starší autoři je hodnotí jako hypotaktickou koordinaci. Větněčlensky jsou tyto konstrukce hodnoceny nejčastěji jako příslovečná určení.

2.3.1 Příklad hypotaktické koordinace

Skladba spisovné češtiny Grepla a Karlíka z roku 1986 (208–209) mluví, i v případě nestandardních valencí, o *kromě* a *mimo* jako o předložkách, jež se využívají ke konstrukci hypotaktické formy koordinačního spojení několikanásobného větného členu. Podrobně jsme tuto myšlenku popsali v kapitole 2.2.2.

2.3.2 Příslovečné určení omezení

Novočeská skladba (Šmilauer 1966: 286, 295) se zmiňuje se o konstrukcích s *kromě* a *mimo* v kapitole o příslovečných určeních. Tyto konstrukce považuje za příslovečná určení míry vyjádřené omezením. Takový typ příslovečného určení se tvoří tak, že se obecný význam řídicího členu omezí uvedením případů, pro které něco neplatí. Jako příklad příslovečného určení uvádí i následující: *Nikam, kromě na krátkou procházku, nechodívá*, kde se vyskytuje nestandardní pádová vazba, nechává ho však bez většího komentáře. O významu zahrnutí se Šmilauer nezmiňuje.²⁰

2.3.3 Speciální případ elipsy

Nejpodrobnější popis přímo námi sledovaných konstrukcí přináší práce Aleny Mikulové *Významová reprezentace elipsy* (Mikulová 2011: 85–93), jež vychází z funkčního generativního popisu. V kapitole *Speciální případy elipsy* se Mikulová věnuje sémanticko-syntaktické reprezentaci vět se závislými doplněními uvozenými předložkami *kromě* a *mimo* s významem omezení²¹ a významem výjimečného slučování²². V případě významu omezení navrhuje rozlišovat mezi omezením přímým (za předložkami následuje jmenná skupina v příslušném pádě) a slovesným, kdy za předložkami následuje jmenná skupina v jiném pádě, než předložka vyžaduje²³. Upozorňuje totiž na fakt, že pádová forma jmenné skupiny zde není určena předložkou *kromě* nebo *mimo*, ale pravděpodobně slovesem, jež je v tomto případě elidováno: „[...] přítomná pádová forma jmenné skupiny není určována předcházející předložkou, tedy pouze doplnění nějakého elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu přítomné jmenné skupiny a též přiřadit této jmenné skupině odpovídající sémanticko-syntaktickou funkci“ (Mikulová 2011: 87). Takové konstrukce, tj. nestandardní omezující konstrukce, považuje za slovesnou klauzi s elipsou řídicího slova. Svou interpretaci pak

²⁰ Jako příslovečné určení omezení klasifikuje obecně konstrukce s *kromě* i Kopečný v *Základech české skladby* (Kopečný 1958: 222–223), ten se však přímo nevyjadřuje o nestandardních konstrukcích těchto předložek.

²¹ Takový typ významu označujeme jako vyloučení: *Kromě Pavla přišli všichni* (Mikulová 2011: 85).

²² Tento typ významu označujeme jako zahrnutí: *Kromě Pavla přišla i Jana* (Mikulová 2011: 85).

²³ Mikulová poznamenává, že po takových předložkách může zřejmě následovat i doplnění, které je vyjádřené adverbium (Mikulová 2011: 86).

odůvodňuje tím, že jmenné skupiny, jež mají jiný pád, než je vyžadován předložkou, mají samy o sobě jinou sémanticko-syntaktickou funkci, než je funkce omezení – tu nese až zrekonstruovaná klauze. Autorka uvádí následující příklad: *Kromě do Prahy chtěli jet všude*, který rekonstruuje jako *Kromě toho, že nechtěli jet do Prahy, chtěli jet všude*. Díky takové rekonstrukci tak dle Mikulové lze jmenné skupině po předložce (v tomto případě *do Prahy*) dát vlastní sémanticko-syntaktickou funkci (směrové určení), celá klauze pak má význam omezení. Klauzi *Kromě toho, že nechtěli jet do Prahy* označuje jako závislou omezující klauzi, zatímco klauzi *chtěli jet všude* jako řídicí omezovanou klauzi. Rekonstrukce vět s nestandardními konstrukcemi tak probíhá na základě paralelní struktury s řídicí klauzí – slovesa v obou klauzích se lexikálně shodují. V řídicích klauzích autorka předpokládá také přítomnost nějakého totalizujícího výrazu²⁴, který vyjadřuje stav obvyklosti, normalnosti, úplnosti apod. (v příkladové větě příslovce *všude*). Takový výraz chápe jako člen, jež řídí závislou omezující klauzi – ta uvádí naopak výjimku z nějakého stavu normalnosti, obvyklosti, jež je vyjádřen právě totalizátorem. Pouze přítomnost totalizátoru ovšem ještě nezaručuje význam omezení.

U konstrukcí s významem výjimečného slučování²⁵ je však dle Mikulové situace poněkud odlišná. I zde autorka uvažuje o výjimečném slučování přímém a slovesném, a to se stejným odůvodněním a za stejných podmínek jako u konstrukcí s významem omezení. Rekonstrukce závislé klauze u výjimečného slučování slovesného se řídí stejnými pravidly jako u slovesného omezení, s tím rozdílem, že nedochází k negaci slovesa v závislé klauzi: *Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek – Kromě toho, že chtěli jet do Říma, chtěli jet i do Benátek*. Mikulová však vidí problém v zachycení sémanticko-syntaktické reprezentace takových konstrukcí, a to z několika důvodů. Mezi nimi je i fakt, že nelze jednoznačně říci, čím je tento typ závislého doplnění řízen, zdali je řízen predikátem, anebo druhým výjimečně slučovaným členem. Sama autorka se přiklání k druhé možnosti: „doplnění připojené předložkami *kromě, mimo, vedle* (vyjadřující slučovaný člen) závisí na té významové jednotce ve větě, se kterou je výjimečně slučováno. Jen tak v sémanticko-syntaktické reprezentaci jednoznačně zachytíme, které dva členy jsou slučovány“ (Mikulová 2011: 93). Následně uvádí příklady přímého slučování s přepisem: *Kromě Pavla políbila dcerušku i matka – Nejen Pavel, ale i matka políbila dcerušku*. Přiznává ale, že v některých případech je lepší vidět závislost jen na predikátu – zde naopak uvádí takové příklady, které bychom dle autorčiny terminologie pojmenovali jako slovesné výjimečné slučování: *Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek* nebo

²⁴ Takový výraz může a nemusí být vyjádřen v povrchové rovině (Mikulová 2011: 88).

²⁵ Nejedná se o prosté slučování, jsou zde slučovány členy, z nichž jeden má význam obvyklosti, samozřejmosti apod., zatímco druhý člen naopak výjimečnosti, neobvyklosti (Mikulová 2011: 98).

Kromě na fler.cz můžete v Čechách najít SALAMI BANANA v jediném pražském kamenném obchodě, ovšem vždy v limitovaných edicích 1-3 kusy. Lze tak usuzovat, že nestandardní konstrukce s významem výjimečného slučování by pravděpodobně byly autorkou hodnoceny spíše jako elipsa řídicího slova. Alena Mikulová ve své práci pracovala s korpusem PDT 2.0, popřípadě použila internet, avšak v jejích příkladech se po předložkách *kromě* a *mimo* objevují jen předložkové pády, nestandardní bezpředložkové pády nenacházíme. Zároveň autorka poznamenává, že případy výjimečného slučování slovesného nebyly v korpusu PDT 2.0 vůbec nalezeny, a právě zde bylo dle autorky nutné využít internet.

Podobně se k takovým typům konstrukcí staví i *Mluvnice současné češtiny 2* (MSČ2), jež se rovněž teoreticky opírá o funkční generativní popis. Tato mluvnice je postavena výlučně na korpusových materiálech a nepracuje s opozicí spisovný – nespisovný jazyk (Panevová a kol. 2014: 13–15). MSČ2 na rozdíl od Mikulové považuje nejen nestandardní, ale i standardní konstrukce²⁶ s výrazy *kromě* a *mimo* za elipsu. Dokonce o takových konstrukcích uvažuje jako o doplněních kandidujících na gramatikalizované elipsy (Panevová a kol. 2014: 158–161). Významy výrazů *kromě* a *mimo* MSČ2 pojmenovává jako přidání (ADDIT) a výjimku (EXC). Poukazuje na fakt, že konstrukce s *kromě* a *mimo* jsou v pracích o české syntaxi pojímány různě a nedostatečně, klade si tak za cíl provést revizi takových pojetí. Podobně jako Mikulová vidí hlavní problém v tom, že v případech nestandardních konstrukcí je třeba k jejich hodnocení více než jeden funktor. Mluvnice uvádí například větu: *Kromě do Paříže pojedeme do Grenoblu*, kde je dle ní třeba doplnit určení směru do závislé predikace. Způsob rekonstrukce takové věty je v MSČ 2 pak shodný s tím, jež používá Mikulová: *Kromě toho, že pojedeme do Paříže, pojedeme do Grenoblu*. Rekonstruovat větu jako: *Kromě Paříže pojedeme do Grenoblu* je totiž podle MSČ2 možné jen povrchově: „parafráze s vynecháním předložky je sice povrchově možná, ale do hloubkové reprezentace je třeba funktor směru doplnit, jinak by nebylo zřejmé, k čemu se výraz s *kromě* přidává, nebo z které množiny se vylučuje“ (Panevová a kol. 2014: 158). U konstrukcí s významem výjimky MSČ2 taktéž očekává totalizující výraz, ten však nazývá kvalifikátorem. V dalších specifikacích se pak mluvnice plně shoduje s Mikulovou, na rozdíl od ní ale podává krátký přehled toho, jak takové typy konstrukcí parafrázovat: „Celkově lze tyto dva nově zavedené typy volných určení (funktorů) charakterizovat takto:

²⁶MSČ2 se o tom explicitně nezmiňuje, z použitých příkladů to však vyplývá.

- Aditivní *kromě* lze parafrázovat: (i) Kromě toho, že nastává *x*, nastává *y*.
(ii) Kromě toho, že nenastává *x*, nenastává *y*.
- Vyjímající *kromě* parafrázujeme: (iii) Kromě toho, že nastává *x*, nenastává *y*.
(iv) Kromě toho, že nenastává *x*, nastává *y*“ (Panevová 2014: 161).

Obě práce, jak MSC2, tak *Významová reprezentace elipsy*, přitom připouštějí, že existují i případy homonymie, kdy lze použít obě parafráze, a významy je tak obtížné s jistotou rozlišit (Mikulová 2011: 68) a (Panevová 2014: 160). MSC2 uvádí tyto příklady: *Takže já kromě létání do Bruselu, pokračuji dál ve své práci – Takže já, kromě toho, že létám.ADDIT do Bruselu, pokračuji dál ve své práci – Takže já, kromě toho, že nelétám.EXC do Bruselu, pokračuji dál ve své práci*. Na rozdíl od Mikulové se MSC 2 zmiňuje i o případech, kdy za předložkami *kromě* či *mimo* následuje jméno v jiném nepředložkovém pádě, než jim přísluší. MSC2 navíc použila i příklady mimo PDT, a to z Českého národního korpusu (ČNK). Na závěr uveďme, že MSC2 se, jakožto valenční popis syntaxe, explicitně nevyjadřuje k tomu, jak by tyto konstrukce měly být hodnoceny na větněčlenské úrovni. Usuzujeme však, že by mohly být hodnoceny jako dvě specifická příslovečná určení, neboť podobné konstrukce s výrazem *místo* za příslovečné určení MSC2 považuje. Navíc kapitola, jež pojednává o konstrukcích s *kromě* (a *mimo*), nese název *Určení výjimky a adice*.

2.3.4 Speciální případ elipsy a příslovečné určení s dvojím významem

Podobně jako MSC2 se k této problematice staví Jarmila Panevová v článku *Koordinace versus determinace (Forma nebo význam?)* (Panevová 2019: 88–96)²⁷, v němž se věnuje konstrukcím, které jsou v českých syntaxích přiřazovány k hypotaktickým vyjádřením koordinace – konkrétně konstrukcím s výrazem *kromě* (a synonymním *mimo*) a konstrukcím s výrazem *místo*. Panevová ve své práci upozorňuje na dva problémy, se kterými je nutné se při jejich hodnocení vypořádat – jeden se týká toho, že po těchto výrazech může následovat předložková skupina s vlastní sémantikou (či jiná forma nenaplňující rekcí příslušných výrazů), druhý se pak dle autorky skrývá v jejich hodnocení jako „významové“ koordinace. Řešení prvně jmenovaného problému je totožné jako v MSC2, a proto jej zde nebudeme blíže popisovat.²⁸

²⁷ Pracujeme zde s publikací *Studie z české morfologie a syntaxe*, již je tato stať součástí. Původně byla zmíněná stať publikována v roce 2014 v časopise *Korpus - gramatika - axiologie*.

²⁸ Panevová však zdůrazňuje, že při rekonstrukci eliptických vět nemusí být sloveso paralelní, pokud je konstrukce s *kromě* sama nominalizací: *Kromě příchodu míru se v bývalé Jugoslávii může stát všechno (= Kromě toho, že přijde mít, se v bývalé Jugoslávii může stát všechno)* (Panevová 2019: 94).

Pozornost budeme upírat spíše ke druhému ze zmíněných problémů, jemuž se MSC2 věnuje jen u konstrukcí s výrazem *místo*. Panevová totiž odmítá, že by konstrukce s *kromě* byly vhodným kandidátem na hypotaktické vyjádření koordinace, a navrhuje je zařadit k příslovečným určením se dvěma významy – adice (ADDIT) a výjimky (EXC)²⁹. Důvodem je pro autorku například i fakt, že ani v jednom z významů nejsou výrazy v paralelních predikacích na stejné úrovni. Panevová uvádí například následující větu a její interpretaci: *Na představení vezme Lucie kromě manžela i své děti* (= *Kromě toho, že na představení vezme Lucie svého manžela, vezme tam i své děti*). Autorka zároveň upozorňuje na to, že v mnoha dokladech lze předložkový pád ve sledovaných konstrukcích nahradit rekčním pádem předložky, tj. bezpředložkovým genitivem. Při této záměně však může dojít ke změně významu. Panevová vůči sobě staví následující věty a jejich interpretace: *Touto cestou, jež nikam nevede kromě do pekel, sotva půjdeme*. (= ... *nikam nevede kromě pekel*) a *Není pro mne odměny krom u Boha* (\neq *není pro mě odměny krom Boha*). Panevová ve svém článku použila příklady konstrukcí s *kromě* jak z PDT, tak i z řady korpusů SYN vytvořených Ústavem Českého národního korpusu (ČNK), konkrétně SYN2010, SYN2006PUB a SYN2005. Na rozdíl od výše zmíněných prací tak pracovala s více zdroji dat.

2.3.5 Shrnutí a zhodnocení

Vzhledem k tomu, že je toto téma podrobně rozpracováno pouze v pracích, které vycházejí ze stejného teoretického základu a jejichž pohled na nestandardní pádové konstrukce se téměř shoduje, není možné v této části provést jejich rozsáhlejší hodnocení či porovnání jako v otázce slovnědruhového zařazení sledovaných výrazů. Můžeme však konstatovat, že explicitně se nestandardním konstrukcím s předložkami *kromě* a *mimo* věnují hlavně mladší práce, které do jisté míry reagují na rozkolísanost a nedostatečnost jednotlivých pojetí konstrukcí s předložkami *kromě* a *mimo* v české syntaxi obecně. Ty navrhuji nestandardní konstrukce chápat jako speciální případ elipsy, konkrétně jako elipsu nějakého řídicího členu.

Při hodnocení těchto konstrukcí na úrovni větných členů se práce, které se tímto problémem zabývají, také téměř shodují. Panevová ve svém článku *Koordinace versus determinace (Forma nebo význam?)* navrhuje hodnotit námi sledované konstrukce jako příslovečné určením s dvojným významem – adice a výjimky (Panevová 2019: 95). Šmilauerova *Novočeská skladba* v takových případech také mluví o příslovečných určeních, avšak jen s jedním významem, a to významem omezení (Šmilauer 1966: 286, 295). Otázkou pak zůstává, zda Panevová takové

²⁹ Viz MSC2; Panevová ve svém článku mluví o determinaci adice a determinaci výjimky (Panevová 2019: 93).

konstrukce nehodnotí spíš jako příslovečné určení vyjádřené předložkou a elidovanou větou, na němž závisí další příslovečné určení – vzhledem k tomu, že autorka ve svém článku u nestandardních konstrukcí hovoří o elipse řídicího slova, respektive klauze.

Hodnotit nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* jako elipsu se zdá vhodné i kvůli tomu, že slovnědruhové zařazení výrazů *kromě* a *mimo* je v těchto konstrukcích značně nejisté, což zdůrazňují i některé ze výše zmíněných prací. Navíc se zdá, že jméno nebo jmenná skupina, jež za předložkami *kromě* a *mimo* následuje, není řízena právě těmito předložkami, ale nějakým řídicím slovem, jež je v tomto případě elidováno. A také, jak tvrdí odborná literatura, jméno nebo jmenná skupina, která po předložkách *kromě* nebo *mimo* následuje, v takových případech plní i jinou sémantickou roli, než která by měla být dána významem předložky – tedy zahrnutí nebo vyloučení.

V této práci se proto budeme držet pojetí, jež nalzáme v novějších pracích. Předpokládáme tak, že nějaký typ elipsy je v nestandardních konstrukcích s *kromě* a *mimo* vždy přítomný. K její identifikaci budeme používat navrhované parafráze. Jako eliptické budeme vnímat nestandardní konstrukce i v případech, kdy sledované předložky vyjadřují význam zahrnutí – o druhé možnosti, kterou navrhla ve své práci Mikulová, pojedná následující kapitola.

Pozornost budeme věnovat i sémantickým rolím jmen a jmenných skupin, které po těchto předložkách následují. Bude nás zajímat především to, zda se jejich sémantická role shoduje s rolí jména nebo jmenné skupiny, ke které se zahrnuje nebo ze které se vylučuje. (Členy, o kterých je řeč, jsou v příkladu podtrženy.):

Před plátnem budou lidé sedět kromě na klasických židlích třeba na sedacích pytlích (tzv. fatboy), na plážových lehátkách nebo ve VIP karavanu. (ČNK)

2.4 Možnost atrakce v nestandardních pádových valencích *kromě* a *mimo*

V práci Aleny Mikulové, jež byla popsána výše, se dočítáme: „Je vůbec otázka, který větný člen, která významová jednotka řídí závislé doplnění připojené předložkami *kromě*, *mimo*, *vedle*, zda je to vždy predikát, nebo zda je tímto řídicím členem druhý výjimečně slučovaný člen“ (Mikulová 2011: 92). Mikulová takto hovoří o případech výjimečného slučování (použijeme-li autorčinu terminologii). Přiznává, že by pád jména následující po *kromě* či *mimo* mohl být v případech výjimečného slučování řízen i druhým výjimečně slučovaným členem (Mikulová 2011: 92–93). Nabízí se tak otázka, zdali nestandardní pádové valence nejsou, nebo spíše nemohou být, důsledkem atrakce.

2.4.1 Atrakce

Pojem atrakce je v české jazykovědě relativně ustálený. Klasicky se řadí společně se zeugmatem, anakolutem nebo kontaminací mezi případy porušení náležité syntaktické struktury. *Nový encyklopedický slovník češtiny*³⁰ definuje atrakci následovně: „Termín klasické mluvnice (zvl. školní) pro označení syntaktické struktury vzniknuvší mechanickým přizpůsobením gramatického tvaru nějakého slova gramatickému tvaru slova sousedního“ (Karlík: 2017). Jako příklad atrakce slovník uvádí následující konstrukci: *před sluncem východem*, která je hodnocena jako gramaticky nesprávná. Pokud je však atrakce součástí idiomu, za gramaticky nesprávnou se nepovažuje – slovník v tomto případě uvádí úsloví *Je širší než delší* místo gramaticky správného: *Je širší než dlouhý*.

Akademický slovník cizích slov atrakci definuje jako „změnu tvaru slova podle jiného slova v téže větě n. spojení [...]“. SSJČ pak atrakci popisuje jako „jaz. změnu tvaru slova podle jiného slova v téže větě n. spojení [...]“. SSČ se o atrakci jako o odborném termínu nezmiňuje.

Skladba spisovné češtiny (Bauer–Grepl 1972: 48) hodnotí atrakci jako nemotivovanou odchylku ve vyjadřování syntaktických vztahů, kdy dochází k přizpůsobení tvaru slova formě slova sousedního – podle Bauera a Grepla je tímto slovem často slovo nadřizené. Za nemotivovanou odchylku autoři považují taková vyjádření, která vznikají z nepřipravenosti či nevědomosti a která jsou považována za chybu (anakolut, zeugma, kontaminace)³¹. Ustálené atrakce autoři za chybu nepovažují, uvádějí například spojení: *ve většině případech*.

Čeština – řeč a jazyk (Čechová a kol. 2011: 300) pojem atrakce definuje jako odchylku od pravidelné mluvnické stavby, respektive jako skladebnou spodobu, při níž dochází k nesprávnému přizpůsobování tvaru sousedních členů. Taktéž Čechová lexikalizované atrakce nepovažuje za gramaticky nesprávné, uvádí například frazém *vezmi kde vezmi*.

2.4.2 Shrnutí a zhodnocení

Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, pojem atrakce je v české lingvistice vcelku ustálený. Uvedené práce se však při její definici v jednom bodě rozcházejí. Shoda mezi nimi nepanuje v tom, zdali se slovo, jehož forma je výsledkem atrakce, přizpůsobuje jen slovu sousednímu, nebo jakémukoliv slovu ve větě. Zatímco SSJČ a *Akademický slovník cizích slov* tvrdí, že se forma slova může přizpůsobovat formě jiného slova v téže větě, *Skladba spisovné češtiny*

³⁰ Heslo Atrakce, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/ATRAKCE> (poslední přístup 29. 7. 2020).

³¹ Nemotivované odchylky autoři odlišují od motivovaných změn mluvnické stavby, jako je například elipsa nebo osamostatnění části výpovědi, ty nejsou chybou (Bauer–Grepl 1972: 49).

Bauera a Grepla a *Čeština jazyk a řeč* spolu s *Novým encyklopedickým slovníkem češtiny* mluví jen o slovu sousedním.

V rámci této práce se budeme řídit definicí, již navrhuji SSJŠ a *Akademický slovník cizích slov*. Zdá se totiž, že slovo svou formu nutně nemusí přizpůsobovat pouze slovu, se kterým sousedí. Konkrétní typ atrakce, který bude předmětem našeho výzkumu, je popsán v následující kapitole.

2.4.3 Atrakce v nestandardních pádových valencích

Jako atrakce by mohly být chápány takové příklady nestandardních vazeb, v nichž má zahrnovaný či vylučovaný člen stejnou pádovou formu (tj. i stejnou předložkověpádovou) jako jméno nebo jmenná skupina, ke které se zahrnuje nebo ze které se vylučuje. V případě nestandardních pádových valencí předložek *kromě* a *mimo* se tedy budeme snažit zjistit, zda a jak často se tyto dva členy formálně shodují (Členy, o kterých je řeč, jsou v příkladu podtrženy.):

Před plátnem budou lidé sedět na klasických židlích třeba na sedacích pytlích (tzv. fatboy), na plážových lehátkách nebo ve VIP karavanu. (ČNK)

3 Korpusový výzkum

V následující části popíšeme průběh a výsledky korpusového výzkumu nestandardních pádových valencí předložek *kromě* a *mimo*.

3.1 Úvod

Výzkum si klade za cíl popsat a analyzovat případy nestandardních pádových valencí předložek *kromě* a *mimo* na základě korpusových dat, ověřit některá tvrzení, která se objevují v odborné literatuře, a prohloubit tak dosavadní poznatky o tomto tématu. V popředí našeho zájmu jsou následující otázky, z nichž některé byly formulovány již v teoretické části:

1. Vyjadřují předložky *kromě* a *mimo* v nestandardních konstrukcích častěji význam zahrnutí, nebo vyloučení?
2. Na jaké pozici ve větě se nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* nejčastěji nacházejí a má význam předložky vliv právě na umístění této konstrukce ve větě, tj. na slovosled? Přesně nás bude zajímat to, jaké je vzájemné pořadí vylučovaného/zahrnovaného členu a členu, z něhož se vylučuje / k němuž se zahrnuje, je-li tento člen explicitně vyjádřen.
3. Jaký pád za předložkami *kromě* a *mimo* v nestandardních konstrukcích následuje a kterým slovem ve větě je tento pád řízen?
4. Je-li ve větě explicitně vyjádřen člen, k němuž se jméno nebo jmenná skupina následující po předložkách *kromě* a *mimo* zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje, shoduje se jeho sémantická role se sémantickou rolí jména nebo jmenné skupiny, jež následuje po předložkách *kromě* a *mimo*?
5. Přizpůsobuje se forma jména nebo jmenné skupiny, která po předložkách následuje, formě jména nebo jmenné skupiny, do níž se zahrnuje nebo ze které se vylučuje (pokud je takový člen ve větě přítomný)?

3.2 Metoda získání materiálu

Jako zdroj dat jsme pro výzkum zvolili korpus SYN_7, vytvořený na Ústavu Českého národního korpusu (ČNK). Jedná o referenční nereprezentativní synchronní korpus psaného jazyka, který v sobě zahrnuje všechny synchronní psané korpusy řady SYN, jež na Ústavu Českého národního korpusu vznikly: SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB, SYN2013PUB a SYN2015. Zároveň je tento korpus tvořen publicistikou z let 2010–2016, ve

verzi 7 byl navíc obohacen o ještě nezveřejněnou publicistiku z roku 2017. Celkový objem korpusu činí téměř 200 milionů slov a obsahuje celkem 4 255 216 412 tokenů (bez interpunkce).³²

K volbě tohoto korpusu nás vedl jeden předpoklad. Vzhledem ke specifičnosti jevu a tomu, co se tvrdí v odborné literatuře, jsme předpokládali malé množství výskytů. Proto jsme jako zdroj dat zvolili v té době nejobjemnější korpus ČNK. Tento korpus je ale nerepresentativní, neboť je z větší části tvořen publicistikou. Jelikož se nesnažíme o srovnání užívání tohoto jevu v jednotlivých sférách psaného jazyka, domníváme se, že nerepresentativnost korpusu v tomto případě není překážkou. Jsme si však vědomi, že korpus neodráží skutečný stav psaného jazyka.

3.2.1 Vyhledávání

Při vyhledávání případů nestandardních pádových valencí sledovaných předložek v korpusu bylo třeba počítat se dvěma možnými podobami – s předložkovým nebo bezpředložkovým pádem. Vyhledávání pak probíhalo zvlášť pro každou předložku a zvlášť pro každou formu nestandardní pádové valence. Vyhledávány tak byly tyto případy:

1. Za předložkou *kromě* následuje jméno nebo jmenná skupina³³ v jiném nepředložkovém pádě než v bezpředložkovém genitivu.
2. Za předložkou *kromě* následuje jméno nebo jmenná skupina v předložkovém pádě.
3. Za předložkou *mimo* následuje jméno nebo jmenná skupina v jiném nepředložkovém pádě, než je bezpředložkový akuzativ a genitiv
4. Za předložkou *mimo* následuje jméno nebo jmenná skupina v předložkovém pádě.

Jako ideální se ukázaly následující CQL dotazy³⁴:

1. [lemma="kromě"] [pos="N" & tag!="....2.*" | pos="A" & tag!="....2.*" | pos="P" & tag!="....2.*" | pos="C" & tag!="....2.*"]
2. [lemma="kromě"] [pos="R.*"]

³² Všechny informace o korpusu SYN_7 jsme převzali z Příručky ČNK, dostupné z: <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn:verze7> (poslední přístup 20. 7. 2020)

³³ Spolu se substantivy a adjektivy jsme vyhledávali i zájmena a číslovky, které vyjadřují kategorii pádu.

³⁴ U předložky *kromě* byly vyhledávány i případy nestandardní pádové valence u její formy *krom*, na takový typ dotazu se však v korpusu neobjevily žádné doklady. Ale i po použití v textu popsání dotazu se v souboru forma *krom* objevila, a to celkem 7x.

3. [lemma="mimo" & tag="R.*"] [pos="N" & tag!="...2.*" & tag!="...4.*"| pos="A" & tag!="...2.*" & tag!="...4.*"| pos="P" & tag!="...2.*" & tag!="...4.*"| pos="C" & tag!="...2.*" & tag!="...4.*"]
4. [lemma="mimo"] [pos="R.*"]

Při tvorbě výše popsaných CQL dotazů a práci s nimi jsme však narazili na spoustu úskalí. U případů nestandardní pádové valence s předložkovými pády se při použití dotazu v korpusu často objevovaly například případy tzv. dvou předložek vedle sebe: *Není opálená a kromě o něco lepší kondičky se nemá čím pochlubit* (ČNK).³⁵ Naopak u případů s bezpředložkovými pády se v korpusu hojně vyskytovaly i doklady, kde za sledovanými předložkami následovala například číslovka zapsaná numericky (*kromě 100 % fotografované scény zobrazuje při okrajích všechny podstatné údaje*) anebo zkratka (*Snad kromě tzv. „stockholmského syndromu“ (...)*).

Další překážkou se při tvorbě dotazů stala i rozdílná morfologická anotace sledovaných výrazů v korpusu samotném. Zdá se, že ČNK výraz *mimo*, pravděpodobně, v nestandardních valencích s předložkovým pádem považuje za příslovce. Při vyhledávání konstrukcí s předložkovými pády pro výraz *mimo* s použitím dotazu [lemma="mimo" & tag="R.*"] [pos="R.*"], kde je *mimo* označeno jako předložka, se v korpusu objevil pouze jeden nejednoznačný doklad:

- (1) *Mimóza je slovo malajského původu se zdůrazněním na „mó“. Čínští námořníci jím označují citlivé pasažéry. Pro překlad je nevhodné, zvláště pro ženy. „Mimo za“ odpovídají v hospodách na Karvinsku manželkám, které si přišly do šenku pro manžely. On je mimo za, říkají a tomu rozumí Češi, Slováci i Poláci.* (ČNK)

Až při použití dotazu [lemma="mimo" & tag="D.*"] [pos="R.*"], kde jsme *mimo* označili jako příslovce, se v korpusu objevily doklady konstrukcí relevantních pro náš výzkum:

- (2) *Co jsem v Kolíně, ještě jsem venku nebyla, mimo na zahrádce.* (ČNK)

U výrazu *kromě* tomu však bylo naopak. Při použití totožného dotazu, tj. když jsme *kromě* v dotazu označili za příslovce, se žádné doklady v korpusu neobjevily. Doklady se v korpusu vyskytly až tehdy, kdy jsme výraz *kromě* označili jako předložku.

Sledujeme, že se nejisté slovnědruhové zařazení těchto výrazů v nestandardních konstrukcích promítá i do korpusů ČNK. Proto jsme se nakonec v případě vyhledávání nestandardních

³⁵ Tento termín jsme použili z článku Svatavy Machové *Dvě předložky vedle sebe* (Machová 2000).

pádových valencí s předložkovými pády přiklonili k dotazu bez slovnědruhovému specifikaci – dosáhli jsme s nimi stejných výsledků jako v případě, kdy jsme *mimo* v dotazu označili za příslovce a *kromě* za předložku. Slovnědruhovou specifikaci jsme zachovali jen u dotazu při vyhledávání konstrukcí s bezpředložkovými pády pro výraz *mimo*. Tam je její použití nezbytné, neboť bez ní by se v korpusu hojně objevovaly i výrazy *mimo* v jednoznačně příslovečné funkci, což by velmi ztížilo práci při samotném získávání materiálu:

- (3) (...) *kolem pokladničky s jiným zbožím všechno bylo v pořádku všichni se tvářili že je holka byla krapet **mimo nikdo** ji nebral než za škaredé exotické zvíře (...)* (ČNK)

Jsme si vědomi i toho, že některé ze vzniklých problémů můžeme eliminovat – máme například možnost pomocí programovacího jazyka CQL do dotazu zadat podmínku pro to, aby se v korpusu nezobrazovaly zkratky, využití takové podmínky by však mohlo zkomplikovat náš výzkum. Za zkratkami totiž také může následovat pád, s nímž se námi sledované předložky primárně nepojí. Totéž platí i pro numericky zapsané číslovky, proto jsme do dotazů další podmínky nezahrnuli.

3.2.2 Zpracování dat

Vzhledem k problematickosti uvedených CQL dotazů bylo nutné odfiltrovat velké množství dokladů, jež pro náš výzkum nebyly relevantní, to probíhalo ve dvou fázích.

První fáze selekce probíhala už v korpusu samotném. Nejprve bylo třeba ručně z korpusu extrahovat ty doklady, které spadají do oblasti našeho zájmu. Vedle relevantních dokladů se v korpusu totiž hojně vyskytovaly i takové, které byly pro náš výzkum zcela nepodstatné, neboť se vůbec nejednalo o případy nestandardní pádové valence. Vedle zjevných chyb a překlepů se jednalo především, jak jsme zmínili výše, o případy dvou přeložek vedle sebe a o takové doklady, kdy za předložkami *kromě* a *mimo* následovala zkratka nebo číslovka zapsaná numericky. S menší frekvencí se v korpusu objevovaly například i standardní konstrukce *kromě* + jméno cizího původu. Šlo o propria a apelativa v příslušném pádě, tj. v genitivu:

- (4) (...) *objektiv je v rámci Micro 4/3 standardu kompatibilní **kromě Panasonicu** také s Olympusu Pen.* (ČNK)

Vybrané doklady jsme poté vložili do tabulkového procesoru Excel. Vytvořili jsme samostatný soubor pro každou předložku a pro každý typ nestandardní pádové valence zvlášť. Vznikly tak čtyři samostatné soubory, s nimiž jsme dál pracovali už jen odděleně: předložka *kromě* +

bezpředložkový pád, předložka *kromě* + předložkový pád, předložka *mimo* + bezpředložkový pád a předložka *mimo* + předložkový pád.

Před druhou fází selekce jsme provedli revizi získaných dat, neboť ruční výběr s sebou může nést jistou míru chybovosti. Navíc jsme odstranili ze souborů případy, kdy se jeden a tentýž doklad ze stejného zdroje v korpusu objevil víckrát, a ponechali doklad pouze jeden.

Ve druhé fázi selekce jsme ze zrevidovaného souboru odstranili případy, kdy výrazy následující po sledovaných předložkách nemohou vyjadřovat kategorii pádu. Tedy když za předložkami *kromě* a *mimo* následuje jméno nesklonné nebo jméno ve své nesklonné variantě:

- (5) *Na místě pak v klidu notně popíjel a **kromě nespočet** pülitrů piva zkonsumoval i několik lahví dalšího alkoholu.* (ČNK)

3.3 Doklady nestandardních pádových valencí

Počty dokladů se jak u jednotlivých předložek, tak u jednotlivých typů nestandardních pádových valencí výrazně lišily. Rozhodli jsme se je proto krátce okomentovat v samostatné kapitole.

3.3.1 Počet dokladů

Velikosti souborů dat, se kterými jsme dále pracovali, jsou přehledně uvedeny v Tabulce 1:

předložka + typ valence	počet dokladů
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	178
<i>kromě</i> + předložkový pád	682
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	7
<i>mimo</i> + předložkový pád	22

Tabulka 1: Počty dokladů nestandardních pádových valencí *kromě* a *mimo* (po selekci)

Zdá se, že nejčastější podoba nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo* je *kromě* + předložkový pád, podoba s předložkovým pádem je zároveň u obou předložek převažující. Tento výsledek jsme mohli očekávat, neboť i většina prací, které jsme zmínili v teoretické části, nejčastěji pracovala právě s tímto typem nestandardní konstrukce.

Překvapivý je pro nás relativně vysoký počet dokladů u předložek *kromě*. I na základě tvrzení v odborné literatuře jsme předpokládali, že se jedná o jev periferní, a bude obtížné nějaké doklady v korpusu vůbec nalézt.

Tento předpoklad se naopak potvrdil u předložky *mimo*, u které se případy nestandardní pádové valence v korpusu objevily minimálně. Dalo se ale očekávat, že dokladů nestandardní pádové valence předložky *mimo* bude méně než u předložky *kromě*, neboť ani v pracích, které jsme popsali v teoretické části, se příklady nestandardních konstrukcí s předložkou *mimo* téměř neobjevovaly. MSC2 dokonce přiznává, že se konstrukcemi s *mimo* nezabývala, neboť byly v korpusu PDT 2.0 zastoupeny řídce – nebylo tak třeba se jim věnovat do hloubky (Panevová 2014: 161). I přesto je tak velký rozdíl ve výskytech nestandardní valence u obou předložek překvapivý, v případě valence s předložkovým pádem se předložka *mimo* vyskytuje dokonce 31x méně než předložka *kromě*.

3.3.2 Předložky *kromě* a *mimo* v korpusu

Pro jistotu jsme proto ověřili, zda tento výsledek není způsoben nerovnoměrným zastoupením předložek v korpusu. Vyhledali jsme tak v SYN_7, opět pomocí CQL dotazu, doklady předložky *kromě* a doklady předložky *mimo*. Počet dokladů předložky *kromě* činil 1 533 773, hodnota i.p.m., tj relativní frekvence³⁶, byla 300,71. U předložky *mimo* byl počet dokladů nižší: 1 039 756, hodnota i.p.m. byla 203,86. Zde je však nutné počítat i s rozdílnou morfologickou anotací korpusu, jelikož korpus ČNK hodnotí výraz *mimo*, pokud za ním následuje předložková vazba, jako příslovce.³⁷

Předložka *mimo* je sice v korpusu zastoupena o něco méně než předložka *kromě*, domníváme se však, že tento rozdíl není tak velký, aby mohl být důvodem/příčinou rozdílného počtu dokladů nestandardních pádových valencí předložky *mimo* oproti počtu dokladů nestandardních pádových valencí předložky *kromě*.

3.3.3 Závěr

Zjistit, proč se doklady nestandardních valencí u předložky *mimo* vyskytují méně než u předložky *kromě* není předmětem našeho výzkumu. Tato problematika by si žádala výzkum vlastní, příčin může být jistě mnoho. Určitou roli by mohl hrát například fakt, že se předložka *mimo*, na rozdíl od *kromě*, možná častěji užívá ve významu vyloučení – k nestandardní vazbě totiž podle našich výsledků³⁸ tíhne více zahrnutí než vyloučení. Je to však pouze jedna z hypotéz, kterou by bylo nutno ověřit.

³⁶ Průměrný počet výskytů jednotky nebo slova v hypotetickém textu/korpusu o délce 1 milion slov. Informace převzata z Příručky ČNK dostupné z <https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:ipm> (poslední přístup 22. 7. 2020).

³⁷ Celkový počet dokladů při použití CQL dotazu [lemma="mimo"] [pos="R.* "] činil 2 482.

³⁸ Viz 3.5.1.

3.4 Analýza

Po získání dat jsme následně přikročili k samotné analýze. Zde popíšeme pouze její průběh, o jejích výsledcích pojedná samostatná kapitola.

3.4.1 Parametry a metoda

V rámci analýzy získaných dat jsme se snažili odpovědět na otázky, které jsme položili v úvodu. U jednotlivých dokladů jsme sledovali následující parametry:

1. význam předložky *kromě* a *mimo*
2. pád jména nebo jmenné skupiny, jež po těchto předložkách následuje
3. slovní druh slova, které pád tohoto jména nebo jmenné skupiny řídí, tj. řídicího členu
4. pozici nestandardní konstrukce s *kromě* a *mimo* vůči řídicímu členu
5. pozici nestandardní konstrukce s *kromě* a *mimo* vůči tomu členu, ke kterému se jméno následující po předložce *kromě* a *mimo* zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje (je-li takový člen ve větě explicitně přítomný)
6. sémantickou roli jména nebo jmenné skupiny, jež se po předložkách *kromě* a *mimo* nachází
7. shodnu či neshodu sémantické role tohoto jména či jmenné skupiny a sémantické role jména nebo jmenné skupiny, ke které se zahrnuje nebo ze které se vylučuje
8. formální shodu či neshodu tohoto jména či jmenné skupiny a jména nebo jmenné skupiny, ke které se zahrnuje nebo ze které se vylučuje, tj. možnost atrakce

Analýza probíhala v tabulkách programového procesu Excel opět pro každou předložku a každý typ nestandardní pádové valence zvlášť. Každý parametr jsme v tabulkách sledovali v samostatném sloupci. Pro lepší přehlednost jsme případy nestandardní pádové valence sledovaných předložek v dokladových větách ztučnili. Ztučňovali jsme pouze sledovanou předložku a jméno, jež je v nestandardním pádě. Pokud bylo toto jméno rozvito přívlastkem, tento přívlastek jsme podtrhávali.

Ad 1: Při významovém určování předložky jsme pracovali s významy, které jsme si již dříve pojmenovali jako zahrnutí (Z) a vyloučení (V).

Ad 2: Pády jsme označovali zavedenými zkratkami (pro akuzativ jsme používali AKUZ), u předložkových pádů jsme ke zkratce pádu připsali ještě předložku, s níž se pád pojil.

Ad 3: U řídicího členu nás zajímalo, zdali jde o sloveso anebo o jiný slovní druh. Pro označení slovního druhu jsme používali zavedené zkratky – S pro substantivum, V pro verbum, A pro adjektivum a ADV pro adverbium. Verbální substantiva a adjektiva jsme pak zapisovali pomocí zkratky VS pro substantivum a VA pro adjektivum, dějová substantiva označována nebyla.

Ad 4: Sledovali jsme, zdali se nestandardní konstrukce s *kromě* a *mimo* nachází po řídicím členu nebo před ním. K zachycení pozice nestandardní konstrukce jsme v tomto případě používali dvě hodnoty: *před* a *po*. Pokud byl řídicí člen tvořen více slovy než dvěma, sledovali jsme postavení konstrukce vůči jeho plnovýznamové složce – v příkladu 1 pak ke slovu *vycházet*.

(6) *Nemohli jsme mimo do práce z cel nikam vycházet, jen jednou za čtrnáct (...)* (ČNK)

Ad 5: Pro zjednodušení jsme si člen, respektive jméno či jmennou skupinu, ke které se slovo uvozené *kromě* či *mimo* zahrnuje nebo ze které se vylučuje, pojmenovali jako „druhý člen“. V tabulkách jsme pak zachycovali, zdali se konstrukce vyskytuje před druhým členem nebo po něm. Zde jsme pracovali se třemi hodnotami: *před* a *po*, a dále jsme zavedli hodnotu (–) pro označení situace, kdy druhý člen není ve větě přítomný.

Ad 5: Při určování sémantických rolí jsme vycházeli především ze *Skladby spisovné češtiny* (Grepl–Karlík: 1998).³⁹ Hlavním důvodem výběru této publikace byl fakt, že přináší vcelku ucelený seznam sémantických rolí, ze kterého lze vycházet. Nutno však podotknout, že tento seznam je (a byl) leckdy nedostačující. Tehdy, kdy nám seznam nestačil, jsme většinou přistoupili k řešení, jež navrhoval funkční generativní popis (FGP) – pokud tedy řešení nabízel.⁴⁰ Problémy nám činily hlavně konstrukce, v nichž byl pád jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* a *mimo* řízen recipročním slovesem (či jiným slovním druhem od recipročního slovesa odvozeným). Na další úskalí jsme pak narazili u specifických případech, kdy konstrukce s *kromě* a *mimo* byla součástí přísudku.

V prvním případě, tedy tehdy, kdy pád jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* řídilo reciproční sloveso, jsme se přiklonili k řešení, jež nabízí právě FGP. U takových dokladů jako

³⁹ Při analýze jsme používali některé názvy počestěné, např. místo *locus* jsme používali výraz *místo*, namísto *direktiv* výraz *směr* apod.

⁴⁰ Konkrétně jsme pracovali s valenčním slovníkem *Vallex 3.0.*, dostupným z <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/3.5/> (poslední přístup 29. 7. 2020).

ten, který uvádíme v příkladu níže, jsme jméno nebo jmennou skupinu označovali jako sémantického adresáta:

- (7) *Otázkou je, zda se příslušnou dohodu (**mimo s USA** musí ČLR vyjednávat také s Evropskou unií) podaří (...)* (ČNK)

Specifickým případem, kdy námi sledovaná konstrukce je součástí přísudku, je následující příklad:

- (8) *A **kromě hlasem a tváří** je i srdcem: udeři-li živelní (...)* (ČNK)

Skladba češtiny takové typy popisuje v kapitole Typologie elementárních větných struktur a nazývá je identita, tj. někdo, něco je, není někdo, něco (GrepI–Karlík 1998: 58). V tabulkách jsme proto jméno nebo jmenné skupin u těchto typů konstrukcí přiřadili charakteristiku identita.

Ad 6 a 7: Pro označení sémantické a formální shody jsme v tabulkách používali hodnoty: *ano* – pokud ke shodě docházelo, *ne* – pokud k shodě nedocházelo a (–) pokud se ve větě nevyskytoval druhý člen, se kterým by ke shodě mohlo docházet. U případů, kdy sledované předložky vyjadřují význam vyloučení, jsme za druhý člen považovali také totalizátory (použijeme-li terminologii Aleny Mikulové). Existenci druhého členu jsme vnímali i v takových případech, kdy sice totalizátor sémanticky neodpovídal sémantice jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* a *mimo*, ale jako jediný mohl ve větě plnit roli druhého členu. Tam jsme pouze poznamenali, že se tyto dva členy sémanticky neshodují. Pro upřesnění uvádíme příklad (totalizátor je v příkladu dvakrát podržen):

- (9) *(...) je ztřeštěná, a třeští tak, jak jsem to **kromě u ní** nikdy nepoznal.* (ČNK)

Když se ve větě naopak vyskytovalo více výrazů, jež by se daly považovat za totalizátor, byl za druhý člen považován ten, který se sémanticky shodoval se sémantikou jména nebo jmenné skupiny následující po předložce:

- (10) *„Chtěli skandál riskovat, já jsem nesouhlasil, ale **kromě těchto dvěma osobám** jsem nikdy nikomu dalšímu nic neřekl.“* (ČNK)

Pokud za předložkami následovaly dvě jména nebo jmenné skupiny v koordinaci, vnímali jsme formální shodu s druhým členem i v případě, kdy se s takovým členem shodoval pouze jeden člen koordinace:

- (11) *Mimo na statku v Mejšlovicích a v rodinné hrobce v Chrašticích, se vyskytovali Synkové i na samotě Čmíně (...)* (ČNK)

3.4.2 Vzorek

Vzhledem k tomu, že se počet dokladů nestandardních pádových valencí u jednotlivých předložek velmi lišil, lišila se i velikost vzorku, na kterém analýza probíhala. U předložky *mimo* jsme analyzovali všechny doklady, které jsme měli k dispozici, a to u obou podob nestandardní pádové valence (7 dokladů a 23 dokladů). U předložky *kromě* jsme pak z každého souboru k analýze vybrali pomocí náhodného výběru 120 dokladů.

Velikost vzorku se však v průběhu analýzy změnila. Postupně z něj byly vyřazeny případy, kdy jméno nebo jmenná skupina následující po předložce plnila roli neshodného přívlastku k elidovanému substantivu, a případy dvojí interpretace (ty popíše následující kapitola). Velikost vzorků po selekci nakonec činila: *kromě* + předložkový pád: 112 dokladů, *kromě* + bezpředložkový pád: 115 dokladů, *mimo* + předložkový pád: 19 dokladů a *mimo* + bezpředložkový pád: 7 dokladů.

3.4.3 Případy neshodného přívlastku a případy dvojí interpretace

Případy neshodného přívlastku, jež jsme z analýzy vyčleňovali, ilustruje následující příklad (doplňené elidované slovo je zachyceno v hranatých závorkách⁴¹):

- (12) „*Nebyl jsem dlouho mezi lidmi, odvykl jsem rozhovorům kromě [rozhovorů] s lidmi, s kterými pracuji a kteří nosí hvězdu.* (ČNK)

Zde nedokážeme přesně říci, v jakém pádě elidované substantivum za *kromě* či *mimo* doplnit. Buď pád toho jména může být řízen předložkou *kromě*, anebo může být řízen slovesem (v tomto případě *odvykl jsem*). V prvním případě by se jednalo o standardní konstrukci s genitivem (*kromě rozhovorů*), v druhém o konstrukci nestandardní (*kromě rozhovorům*). Proto jsme se rozhodli s takovými případy v rámci analýzy a následné kvantifikace dat nepočítat.

Ale kvůli tomu, že větu, do níž elidované substantivum nevložíme, můžeme považovat za nestandardní, jsme takové případy počítali do celkového souboru dat jako jeden z dokladů nestandardní pádové valence: (...) *odvykl jsem rozhovorům kromě s lidmi, s kterými pracuji a kteří nosí hvězdu*. Pro ilustraci níže uvádíme další vybrané případy:

⁴¹ Elidované slovo doplňujeme v náležitých tvarech, u *mimo* jej doplňujeme v akuzativu.

- (13) „*Co vám ta slova říkají?*“ zeptal se Mark. „*Nic moc, **kromě [slova] svatá krev.***“ (ČNK)
- (14) „*Strílím góly všeho druhu **kromě [gólů] hlavou,** to je moje slabina.*“ (ČNK)
- (15) „*Není žádného hříchu **kromě [hříchu] z vlastní vůle člověka, a tudíž jest i odměna,***
(...) (ČNK)
- (16) (...) *umožní účast na kterémkoliv kurzu Akademie Literárních novin (**mimo [kurz] v zahraničí**) se slevou 10 procent.* (ČNK)

Tam, kde byla možná dvojitá interpretace, tj. že řídicím členem mohlo být jak substantivum, tak sloveso, jsme se přiklonili k řešení, jež nabízí FGP. Řídicím členem pro nás byl ten člen, který byl námi sledované konstrukci při promítnutí věty do závislostního stromu nejbližší. Toto řešení jsme však aplikovali pouze na dvojnásobné věty:

- (17) *Jsem v obklíčení de Burgha ze všech stran, **kromě od moře a kromě Chesteru,** kde děkuji Bohu za hraběte* (...) (ČNK)
- (18) (...) *nějaké vážnější změny, protože nikdy neměli opravdu nezávislou politiku **kromě ve věcech čistě domácích.*** (ČNK)

U těchto dokladů jsme tak rozhodli, že řídicím slovem bude substantivum *stran* (17) a *politika* (18). Nastal zde však stejný problém, jako u případů neshodného přívlastku, a proto jsme ze vzorku tyto případy vyřadili. Ze stejných důvodů jsme vyřazovali i doklady, kde byla řídicím členem nominalizace:

- (19) (...) *neboť by nevěděl, proti čemu má vznést námitky – **kromě [námitek] proti propuštění z práce.*** (ČNK)
- (20) ***Kromě o nedostatečné bezpečnosti** se však lidé z článku dozvěděli plno podrobností o dvorském životě (...) zde je problém ve vazbě* (ČNK)

Ze vzorku jsme také vyřadili případ, kdy za *kromě* stál nominativ jmenovací (do závorky jsme doplnili dle nás nejpravděpodobnější elidované slovo):

- (21) (...) *čeká na své české vydání (zájem o ně má **kromě [nakladatelství] Academia i ČS.*** (ČNK)

3.5 Výsledky analýzy

Na tomto místě představíme výsledky, kterých jsme dosáhli u jednotlivých parametrů. O tom, jak a zdali se některé parametry ovlivňují navzájem, pojedná další kapitola.

3.5.1 Význam

V našich vzorcích jasně převládaly případy, kdy předložky *kromě* a *mimo* vyjadřovaly význam zahrnutí. Dosáhli jsme tak zcela opačných výsledků než například Alena Mikulová, která tyto případy v korpusu PDT 2.0 vůbec nenašla. Ve své práci *Významová reprezentace elipsy* to komentuje následovně: „Konstrukce s elipsou slovesa jsou i u výjimečného slučování vzácné. V korpusu PDT 2.0 nebyl nalezen žádný takový případ.“ (Mikulová 2011: 92). Výsledky, jichž jsme dosáhli my, popisuje následující tabulka (Z = zahrnutí, V = vyloučení):

předložka + typ valence	Z	V
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	106	9
<i>kromě</i> + předložkový pád	91	20
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	6	1
<i>mimo</i> + předložkový pád	11	8

Tabulka 2: Význam zahrnutí vs. vyloučení v nestandardních konstrukcích *kromě* a *mimo*

Sečteme-li doklady ve všech vzorcích, činí poměr zahrnutí vs. vyloučení dohromady 5,6:1. Nejmenší poměr mezi zahrnutím a vyloučením je v případě *mimo* + předložkový pád 1,4:1, největší pak u *kromě* + bezpředložkový pád 11,8:1.⁴²

Zároveň se ukazuje, alespoň tedy v našich vzorcích, že předložky v nestandardních konstrukcích vyjadřují význam vyloučení častěji tehdy, když za nimi následuje předložkový pád.

3.5.2 Pád

Tam, kde se předložky *kromě* a *mimo* pojily s bezpředložkovým pádem, se po nich v obou případech nejčastěji objevoval dativ. Druhým nejčastějším pádem byl instrumentál. Jednalo se tak zpravidla o pády, které jsou běžně užívány v bezpředložkové formě. Výsledky shrnuje Tabulka 3:

⁴² Výsledky jsou zaokrouhleny na jedno desetinné místo.

	DAT	AKUZ	LOK	INS
doklady: kromě	72	1	2	40
doklady: mimo	4	x	x	3

Tabulka 3: Nestandardní nepředložkové pády po *kromě* a *mimo*

V případě *kromě* + bezpředložkový pád a v jednom případě *mimo* + bezpředložkový pád se ve vzorku objevilo i několik dokladů, kde nejenže docházelo k elizi řídicího slovesa, ale dokonce i k elizi předložky, s níž se pád substantiva po *kromě* pojil. Narazili jsme tak na to, že se po předložce *kromě* nacházel zdánlivě „nepředložkový“ lokál (v češtině jinak pád v zásadě předložkový). Šlo o tyto doklady:

- (22) ***Kromě tvrdým pouštním podmínkám vyhovujícím technickým parametrům pomohlo Strakonickým prorazit také díky rychlosti dodávky.***
- (23) *Skupina působí **kromě České republiky** ještě v Rusku a na Slovensku.*
- (24) *Včera dopoledne vládl na dispečinku teplické záchranky relativní klid. **Kromě lidem s dýchacími a srdečními problémy musela posádka k člověku, (...)***
- (25) *(...) **dálnice stojí už rok a půl, na železnici se kromě zmíněných úsecích pracuje ještě na dalších dvou místech.***
- (26) ***Kromě potížím s ISŠTE kraj stále bojuje proti vysoké pokutě za modernizaci (...)***
- (27) *(...) **pátého největšího exportéra ropy na světě často tvrdí, že kromě boji proti drogovým mafím potřebuje zbraně i proti Spojeným státům, (...)***
- (28) *(...) **vyslovila se proti domácím úkolům (mimo nedělním [domácím úkolům]), byla proti tělocviku v těch školách (...)***

Ve většině těchto vět se elidovaná předložka po *kromě* pravděpodobně nachází i před druhým členem (elidovanou předložku doplňujeme v hranatých závorkách, předložka před druhým členem je označena vlnovkou): ***Kromě [proti] potížím s ISŠTE kraj stále bojuje proti vysoké pokutě za modernizaci.***

Jedinou výjimkou je konstrukce: ***kromě boji proti drogovým mafím potřebuje zbraně i proti spojeným státům.*** Zde se domníváme, že by pád substantiva *boji* mohl být dán elidovanou předložkou *k*, podle vazby slovesa *potřebovat* něco k něčemu: ***kromě [k] boji proti drogovým mafím potřebuje zbraně (...).***

Stáli jsme však před otázkou, zda se v těchto případech nejedná jen o prostou chybu – pak by tyto konstrukce byly vyřazeny. Na rozdíl od věty: ***Kromě výběrových řízení si město nechává třicet procent (...)*** (ČNK), u které můžeme tvrdit, že se jedná o zjevnou chybu (respektive o atrakci), nejsou tyto případy jednoznačné. Nedokážeme jednoznačně říci, zdali se jedná o chybu, nebo zda pisatele vedl k tomuto kroku (tj. k vynechání předložky) například záměr neklást po *kromě* další předložku. Rozhodli jsme se proto tyto případy nevyřazovat.

Z Tabulky 3 je patrné, že pokud za předložkami *kromě* a *mimo* následoval bezpředložkový pád, téměř nikdy to nebyl akuzativ a ani nominativ. Tedy alespoň co se našeho vzorku týče. Jediný doklad s nominativem, který se objevil při analýze, jsme z důvodu jeho nejednoznačnosti vyřadili.⁴³

V případě typu valence *kromě/mimo* + předložkový pád byl nejčastějším pádem u obou předložek lokál, tedy pád zpravidla předložkový. U předložky *kromě* se nejčastěji ze všech pádů vyskytoval předložkový lokál pojící se s předložkou *v(e)*, zatímco u předložky *mimo* je nejčetnější lokál pojící se s předložkou *na*. Hojně zastoupený byl i předložkový genitiv a akuzativ. Výsledky opět předkládáme formou tabulek. V ní spolu s pády jsme zachycujeme i předložku, s níž se pojily. Tabulka 4 popisuje výsledky, jichž jsme dosáhli u předložky *mimo*:

	GEN		DAT	AKUZ		LOK		INS
předložka	do	za	k	na	o	na	v	s
doklady	2	1	1	2	4	5	2	2
celkem	3		1	6		7		2

Tabulka 4: Nestandardní předložkové pády po *mimo*

Tabulka 5 přináší výsledky, kterých jsme dosáhli u předložky *kromě*:

	GEN				DAT	AKUZ				LOK				INS	
předložka	do	z	z důvodu	u	k	na	pro	za	o	na	o	v(e)	po	s	mezi
doklady	19	5	1	6	5	20	3	2	1	13	6	21	2	6	1
celkem	31				5	26				42				7	

Tabulka 5: Nestandardní předložkové pády po *kromě*

⁴³ Viz 3.4.3.

U typu valence *kromě* + předložkový pád jsme došli k zajímavému zjištění – po sekundární předložce *kromě* zřejmě může následovat i další sekundární předložka. Ve vzorku se (jak je patrné z Tabulky 5) objevily takové doklady celkem 2x:

(29) (...) *skauti, ale i jejich rodiče se nikdy nikde - **kromě mezi svými** - nesměli zmínit, že se pod hlavičkou turistického (...) (ČNK)*

(30) „*Návrh by bylo vhodné upravit například tak, aby **kromě z důvodu** kárného provinění mohl být odvolán ještě na návrh vlády (...)*

3.5.3 Řídící člen

Potvrdilo se nám, že většinou je pád jména nebo jmenné skupiny po předložce *kromě* a *mimo* řízen slovesem, respektive zpravidla predikátem. V případě typu valence *mimo* + předložkový pád bylo řídicím členem vždy pouze sloveso. Níže uvádíme jednu příkladovou větu – pro ukázkou toho, jak jsme pracovali, u této věty uvádíme i její parafrázi:

(31) *A to Šlíglovi pořád hospodařili na Horním Kosově? **Mimo za komunistů** pořád. (ČNK) (= Mimo to, že nehospodařili za komunistů, hospodařili pořád.)*

U typu valence *mimo* + bezpředložkový pád byl pád jména nebo jmenné skupiny následující po předložce také řízen vždy výhradně slovesem. Sloveso jsme za řídicí člen označili i v případě následující věty, kde za *mimo* následuje shodný přívlastek k elidovanému substantivu (elidované substantivum je zachyceno v hranatých závorkách):

(32) *4hodinového vyučování, vyslovila se proti domácím úkolům (**mimo nedělním [domácím úkolům]**), byla proti tělocviku v těch školách (...)*

Ve vzorcích *kromě* + bezpředložkový pád a *kromě* + předložkový pád se ale objevily i případy, kdy byl pád jména nebo jmenné skupiny řízen jiným slovním druhem, popřípadě slovesem ve spojení s jiným slovním druhem. Nejčastěji však pád řídilo opět (samostatné) sloveso.

U *kromě* + bezpředložkový pád se ve vzorku 5x objevily případy, kdy byl pád jména řízen spojením adjektiva (popřípadě verbálního adjektiva) a slovesa (příklad 33), dvakrát pak spojením sloveso + adverbium (příklad 34). Jednou bylo řídicím členem dokonce samostatné verbální adjektivum (příklad 35).

(33) *Pro studenty byl Weigner **kromě vynikajícími přednáškami** cenný tím, že pro ně napsal pětidílnou učebnici (...) (ČNK)*

(34) *Kromě lidem, kteří chtějí žít v domcích, vycházejí v Rašovicích vstříc i dalším zájemcům o bydlení (...)* (ČNK)

(35) *Svých 647 mužů rozdělil Custer do tří oddílů, vedených kromě jím samým ještě majorem Marcusem Renem a kapitánem Frederickem Benteenem.* (ČNK)

Spojením adjektivum + sloveso byla řízena i některá jména u typu valence *kromě* + předložkový pád, a to celkem 3x (příklad 36). Ve vzorku se 3x vyskytl i případ, kdy byl pád jména řízen spojením sloveso + substantivum, případně souslovný predikát + substantivum (příklad 37 nebo 38):

(36) *Je nález papillomaviru závislý kromě na imunitě i na počtu sexuálních partnerů?* (ČNK)

(37) *Stížnost k Ústavnímu soudu Mlynář podal kromě na ministra Luxe i na Radu zastupitelstva hl. města Prahy, (...)* (ČNK)

(38) (...), *zde ve slatích a hvozdech je nutný i zápas krom s živly i s bohem dvounohým, pomáhajícím prý lesům v (...)* (ČNK)

3.5.4 Pozice nestandardní konstrukce ve větě

Pozici nestandardní konstrukce jsme sledovali zvláště vůči řídicímu členu a zvláště vůči druhému členu.

3.5.4.1 Pozice vůči řídicímu členu

Ve všech vzorcích, tj. i u všech typů nestandardní pádové valence, se nestandardní konstrukce s *kromě* či *mimo* nacházela častěji před řídicím členem než po něm. Výsledky u všech typů valence jsme shrnuli do Tabulky 6 (*před* = před řídicím členem, *po* = po řídicím členu):

předložka + typ valence	před	po
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	71	44
<i>kromě</i> + předložkový pád	74	37
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	5	2
<i>mimo</i> + předložkový pád	12	7

Tabulka 6: Postavení nestandardní konstrukce s *kromě* a *mimo* vůči řídicímu členu

Nejčastější pozici nestandardní konstrukce vůči řídicímu členu by tak dobře ilustroval následující příklad:

(39) *Kromě tapiserii se věnuje také pedagogické činnosti a v oblasti scénografie neustále (...)* (ČNK)

Zároveň se ale v každém vzorku alespoň jednou objevila věta, ve které se nestandardní konstrukce nacházela mezi neplnovýznamovou a plnovýznamovou složkou řídicího členu (respektive predikátu). Konkrétně se jednalo o slovesa v pasivu (příklad 40), o futurální tvary slovesa (příklad 41) nebo tvary minulého času (příklad 42). Někdy se konstrukce nacházela i mezi sponovou a jmennou částí řídicího členu (příklad 43) nebo mezi modální a infinitivní částí (příklad 44)⁴⁴:

(40) (...) *zjistil, že žádost o umožnění návratu na Slovensko byla mimo dalším orgánům podána také ministerstvu zahraničí, (...)* (ČNK)

(41) *Podle nového plánu manažera Šimurdy bude **kromě dětem** sloužit i pro dospělé pacienty, aby byla celá budova (...)* (ČNK)

(42) *Po absolutoriu jsem **kromě perkusionistou** byl také klavíristou v Pařížské opeře.* (ČNK)

(43) *Pro studenty byl Weigner **kromě vynikajícími přednáškami** cenný tím, že pro ně napsal pětidílnou učebnici (...)* (ČNK)

(44) (...) *u dveří, a tak cizinec musel druhý den ráno **kromě s policií** jednat rovněž s autoservisem.* (ČNK)

I u těchto případů jsme, jak bylo zmíněno výše, rozhodli, že se nestandardní konstrukce nachází před řídicím členem.

Na tomto místě bychom se rádi zmínili ještě o typu, jež ilustruje příklad 42, tj. kdy je nestandardní konstrukce součástí přísudku. Takové případy se objevily pouze u typů valence *kromě* + bezpředložkový pád a *kromě* + předložkový pád – u prvně zmíněného typu se ve vzorku objevily celkem čtyři (dohromady s příkladem 42), u posledně zmíněného se jednalo pouze o jeden doklad:

⁴⁴ Zmíněné případy se vykytovaly v různých vzorcích, ne všechny byly zastoupeny v každém z nich.

(45) *Kromě hejtmanem jste se v říjnu stal i senátorem.* (ČNK)

(46) (...) *mne samotného, byla pro mne skoro doslova vším - kromě ženou.* (ČNK)

(47) *A kromě hlasem a tváří je i srdcem: udeří-li živelní* (...) (ČNK)

(48) „*Kromě o čase jsou ovšem samozřejmě úpravy v bytě i o financích* (...) (ČNK)

3.5.4.2 Pozice vůči druhému členu

Stejně tak se nejčastěji nestandardní konstrukce nacházela i před druhým členem (pokud takový člen byl přítomný). Situace, kdy ve větě chyběl člen, který by se dal za druhý člen považovat, nastala 3x u typu valence *kromě* + bezpředložkový pád, u typu valence *kromě* + předložkový pád se takových případů objevilo sedm. Výsledky u všech typů valence jsme opět shrnuli do tabulky, popisuje je Tabulka 7 (hodnota (–) znamená nepřítomnost druhého členu):

předložka + typ valence	před	po	–
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	106	6	3
<i>kromě</i> + předložkový pád	95	9	7
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	7	x	x
<i>mimo</i> + předložkový pád	14	5	x

Tabulka 7: Postavení nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* vůči druhému členu

3.5.5 Sémantická role a sémantická shoda

Sémantickou roli jména či jmenné skupiny následující po *kromě* a *mimo* jsme do tabulek u jednotlivých dokladů zaznamenávali hlavně pro potřeby zachycení shody či neshody se sémantickou rolí druhého členu – tj. aby bylo v případě shody jasné, jakou sémantickou roli společně tyto dva členy vyjadřují.

To, jak často se v jednotlivých vzorcích sémantická role jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* či *mimo* shodovala s rolí druhého členu, shrnuje Tabulka 8 (*ano* = role se shodovaly, *ne* = role se neshodovaly; případy, kdy druhý člen nebyl ve větě přítomný, v této tabulce ani v dalších tabulkách nejsou zachyceny – pojedná o nich samostatná kapitola):

předložka + typ valence	ano	ne
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	107	5
<i>kromě</i> + předložkový pád	96	8
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	6	1
<i>mimo</i> + předložkový pád	16	3

Tabulka 8: Sémantická shoda jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* a druhého členu

Zdá se, že ve většině případů se sémantické role obou sledovaných členů shodují. Zde je ale třeba upozornit na skutečnost, že některé případy sémantické neshody jsou zcela jistě způsobeny zvolenou metodou, kdy jsme za druhý člen považovali i totalizátor, který se sémanticky neshodoval se jménem nebo jmennou skupinou následující po *kromě* a *mimo*. Pokud bychom je za druhý člen nepovažovali, některé případy sémantické neshody by byly eliminovány, a tím by se poměr mezi shodou a neshodou změnil ve prospěch shody. Ve vzorcích předložky *kromě* se však objevilo i pár vět, ve kterých mezi členy ke shodě nedocházelo neoddiskutovatelně. Jednalo se například o následující doklady (v závorce po příkladu jsou zachyceny sémantické role obou členů):

(49) *Tam totiž někdy provádějí policisté kontroly rychlosti **kromě** radary i podle času vjezdu na dálniční úsek a jeho délky (...)* (ČNK) (*radary* = prostředek, *podle času* = měřítko)

(50) *Po USA urazí 21 725 kilometrů - **kromě** po zemi se bude pohybovat i dostavníkem či na saních tažených (...)* (ČNK) (*po zemi* = místo, *dostavníkem* = prostředek)

Výsledky v našem vzorku ale ukazují, že se ve většině případů sémantické role druhého členu a jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* nebo *mimo* shodují. Zdá se (alespoň co se našeho vzorku týče), že nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* jsou vytvářeny záměrně, a to tak, aby *kromě* významu zahrnutí nebo vyloučení sémanticky vyjadřovaly ještě jiný význam – a to zřejmě podobný význam, jaký má i druhý člen, pokud je ve větě přítomen.

3.5.6 Formální shoda a možnost atrakce

Posledním parametrem, který jsme u nestandardních konstrukcí sledovali, byla formální shoda mezi druhým členem a jménem nebo jmennou skupinou následující po *kromě* či *mimo*. Výsledky, jichž jsme dosáhli u tohoto parametru, shrnujeme v následující tabulce (hodnota *ano* = k formální shodě docházelo, hodnota *ne* = k formální shodě nedocházelo):

předložka + typ valence	ano	ne
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	103	9
<i>kromě</i> + předložkový pád	76	28
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	6	1
<i>mimo</i> + předložkový pád	11	8

Tabulka 9: Formální shoda jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* a *mimo* s druhým členem

Sledované členy se formálně neshodovaly hlavně tehdy, pokud byl druhým členem totalizátor – to znamená hlavně tehdy, kdy předložky *kromě* a *mimo* vyjadřovaly význam vyloučení. Roli totalizátoru totiž většinou plnilo zájmenné příslovce (všude, vždy, nikde, nikdy apod.), a tak byla možnost shody často vyloučena. Na tomto místě je třeba poznamenat, že u typu valence *kromě* a *mimo* + předložkový pád se příkladů, kdy předložky vyjadřovaly význam vyloučení, obecně objevovalo více než v případě druhého typu valence. To je pravděpodobně i důvod toho, proč k formální neshodě mezi členy docházelo u předložkových pádů častěji.

Formální neshoda se však neobjevovala jen v případě vyloučení nebo když byl druhým členem neohebný slovní druh. Někdy byla neshoda způsobena rozdílným předložkovým vyjádřením volného doplnění (51) nebo třeba při sémantické neshodě (52):

(51) (...) vyslovil souhlas s tím, aby mírové síly OSN byly ***kromě na srbsko-chorvatských hranicích*** rozmístěny i v krizových oblastech v Chorvatsku. (ČNK)

(52) ***Kromě s ohněm*** bojovali také o životy čtyřiatřiceti hospodářských zvířat. (ČNK)

V teoretické části jsme vyslovili domněnku, zdali nestandardní pádové valence *kromě* a *mimo* nemohou být důsledkem atrakce. Většinou se skutečně jméno či jmenná skupina následující po *kromě* a *mimo* formálně shoduje se druhým členem, pokud jím není neohebný slovní druh. Zároveň se ale ukazuje, že nestandardní konstrukce zřejmě nevznikají náhodně⁴⁵, nejsou

⁴⁵ Viz kapitola 3.5.5.

důsledkem nějaké chyby, a jsou tudíž motivované. Můžeme tedy jen konstatovat, že k formální shodě mezi členy často dochází, ale tato formální shoda zřejmě není důsledkem atrakce, neboť se nejedná o nemotivovanou odchylku. K formální shodě dochází především proto, že jak pád jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě* a *mimo*, tak pád druhého členu jsou řízeny obvykle týmž slovem, a to zpravidla predikátem – a tak se většinou shoduje i sémantická role obou členů.

3.6 Výsledky analýzy – kombinace dat

Hlavním úkolem pro nás bylo zjistit, zda má význam předložky vliv na postavení nestandardní konstrukce ve větě. Během analýzy se však ukázalo, že se spolu pravděpodobně navzájem mohou ovlivňovat i další parametry. V této kapitole nejčastější kombinace popíšeme.

3.6.1 Pozice vůči řídicímu členu a vůči druhému členu

Již několikrát jsme zmínili, že postavení konstrukce ve větě jsme sledovali vůči dvěma členům – řídicímu členu a druhému členu. V Tabulce 10 uvádíme kombinace pozic nestandardní pádové konstrukce vůči oběma členům zároveň (řídicí člen = ŘČ a druhý člen = DČ):

předložka + typ valence	pozice vůči ŘČ + vůči DČ			
	před + před	před + po	po + před	po + po
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	67	3	39	3
<i>kromě</i> + předložkový pád	71	1	24	8
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	5	x	2	x
<i>mimo</i> + předložkový pád	12	x	2	5

Tabulka 10: Pozice nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* vůči řídicímu členu a vůči druhému členu

Nejčastěji se nestandardní konstrukce nacházela jak před řídicím členem, tak i před druhým členem (příklad 53). Nestandardní konstrukce se tak většinou vůči řídicímu i druhému členu nachází v antepozici. Zdá se také, že nestandardní konstrukce se téměř nevyskytuje po druhém členu, ale naopak nejsou ojedinělé ty případy, kdy konstrukce stojí po svém řídicím členu a zároveň před členem druhým (příklad 54). Následující doklady tak představují pozice, ve kterých se nestandardní konstrukce ve větě většinou nacházely:

- (53) *Ruská výprava se **kromě vodkou** vybavila také dostatečným množstvím kaviáru.*
(ČNK)

(54) (...) *před porodem věděla, že bude mít chlapce, neřekla to **kromě manželovi** nikomu.*
(ČNK)

Minimálně, a v některých vzorcích dokonce vůbec, se nestandardní konstrukce nacházela zároveň za řídicím i za druhým členem (příklad 55) anebo před řídicím členem a po druhém členu (příklad 56). Pro představu uvádíme od každého typu příklad:

(55) *Ve skutečnosti se s ním nikam už jít nedá **kromě do sklepa nebo do garáže**, protože je hodně potrháný a (...)* (ČNK)

(56) *kdo chce bere, co chce, a nikomu – **kromě dvěma českým inženýrům** – to není divné.*
(ČNK)

Častější typ z těchto dvou, tj. *po + po*, byl mnohdy, ne však vždy, přítomný tam, kde měla nestandardní konstrukce povahu vsuvky, případně když byla z obou stran ohraničena interpunkčními znaménky, anebo pokud se nacházela v závorce. Níže uvádíme vždy jeden příklad této pozice, a to od každého typu valence:

(57) (...) *mne samotného, byla pro mne skoro doslova vším - **kromě ženou**.* (ČNK)

(58) *Nejsou zločiny, za které by se mělo střílet, **kromě za lež**, která se pravdě podobá.*
(ČNK)

(59) (...) *řádné požehnání formálně vypadat, osobně mi požehnáno nikdy (**mimo na dětech a dluzích**) nebylo.* (ČNK)

Typ *po + po* se objevil i v otázce:

(60) *A proč právě teď? Proč se dívali na každého **kromě na Waltera**?* (ČNK)

Podobně tomu bylo i u typu *před + po*. Zde se navíc více objevovaly i případy, kdy celá nestandardní konstrukce byla od ostatního textu oddělena pomlčkami. Níže uvádíme všechny příklady, kdy nestandardní konstrukce stála před řídicím členem a zároveň po druhém členu, dohromady se jednalo jen o 4 doklady:

(61) (...) *skauti, ale i jejich rodiče se nikdy nikde - **kromě mezi svými** - nesměli zmínit, že se pod hlavičkou turistického (...)* (ČNK)

(62) *Čím, **kromě slovem**, můžete občany přesvědčit?* (ČNK)

(63) (...) *kdo chce bere, co chce, a nikomu – kromě dvěma českým inženýrům – to není divné.* (ČNK)

(64) (...) *pro in-line bruslaře nesjízdná. Právě pro ně by přitom kromě cyklistům měla být určená.* (ČNK)

Ukazuje se také, že výsledky jsou u obou typů valencí velmi podobné. Typ valence tak pravděpodobně na postavení konstrukce ve větě nebude mít větší vliv. Zajímavé je však zjištění, že zatímco u předložky *kromě* je druhou nejčastější pozicí nestandardní konstrukce pozice po řídicím členu a před druhým členem, v případě *mimo* + předložkový pád to je pozice po řídicím a po druhém členu. To však může být dáno i relativně malým vzorkem, který jsme u předložky *mimo* měli k dispozici – a tudíž menší rozmanitostí dokladů jejích nestandardních valencí.

3.6.2 Pozice nestandardní konstrukce ve větě a slovosled

Jednou z otázek, kterou jsme si v položili v úvodu, byla i ta, zda význam vyjadřovaný předložkou *kromě* či *mimo* má vliv na postavení nestandardní konstrukce ve větě. Výsledky, jichž jsme dosáhli, představuje Tabulka 11:

předložka + typ valence	význam	pozice vůči ŘČ + vůči DČ			
		před + před	před + po	po + před	po + po
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	Z	65	2	38	1
	V	2	1	1	2
<i>kromě</i> + předložkový pád	Z	67	x	23	1
	V	4	1	1	7
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	Z	5	x	1	x
	V	x	x	1	x
<i>mimo</i> + předložkový pád	Z	10	x	1	x
	V	2	x	1	5

Tabulka 11: Pozice nestandardní konstrukce předložek *kromě* a *mimo* ve větě s ohledem na význam předložky (zahrnutí vs. vyloučení)

Z předložených výsledků vyplývá, že pokud předložky *kromě* a *mimo* vyjadřovaly v nestandardních konstrukcích význam vyloučení, pak se tato nestandardní konstrukce nacházela nejčastěji buď v pozici po řídicím členu a po druhém členem (typ *po + po*), nebo naopak před oběma zmiňovanými členy zároveň (typ *před + před*). Zatímco u významu

zahrnutí se námi sledovaná konstrukce nejčastěji nacházela buď zároveň před řídicím členem i před druhým členem (typ *před + před*), nebo po řídicím členu, ale před druhým členem (typ *po + před*). Navíc typ pozice *po + po*, jenž je u vyloučení zastoupen nejčastěji, se v případě zahrnutí ve všech vzorcích objevil pouze 2x.

Můžeme se domnívat, že i význam předložky má pravděpodobně vliv na slovosled věty, ve které se nestandardní konstrukce nachází. Abychom to však mohli tvrdit s jistotou, bylo by třeba mít pro porovnání k dispozici stejný počet dokladů jak pro význam zahrnutí, tak pro význam vyloučení.

Na tomto místě bychom se ještě rádi krátce zmínili o jedné vlastnosti vět, kde předložky *kromě* a *mimo* v nestandardní konstrukci vyjadřují význam zahrnutí. Ve většině z nich se vyskytuje totiž buď vytýkácí částice, anebo jiný slovní druh, který má ve větě vytýkácí funkci. Často se jedná o slova jako *i, také, ještě* nebo *například, většinou, pouze* apod. Ta pak stojí zpravidla před druhým členem. Pro představu uvádíme některé příklady takových vět (výrazy, o nichž je řeč, jsou v příkladech dvakrát podtrženy):

(65) (...) *kilometry dlouhá asfaltka. Díky navržené šířce tři metry má **kromě** cyklistům sloužit také in-line bruslařům.* (ČNK)

(66) ***Kromě** ze znásilnění se zpovídá z dalších skutků, většinou výtržností.* (ČNK)

(67) (...) *pod širým nebem láká Velké Albrechtice – Jediné **kamenné letní** [kino] **mimo** na **Novojičínsku** je v současné době pouze v Bílovci.* (ČNK)

Zároveň se ale objevily i věty, ve kterých se takový člen vůbec nevyskytoval:

(68) *Ve volném času se **mimo rodině** věnuje cykloturistice, lyžování, potápění a tanci.*
(ČNK)

Jelikož přítomnost či nepřítomnost takových členů nebyla jedním z parametrů, jež jsme u nestandardních konstrukcí v naší analýze sledovali, není zachycena ani v tabulkách – tím pádem nebylo kvantifikováno, jak často je tento člen ve větě přítomný.

3.6.3 Formální a sémantická neshoda

Na tomto místě popíšeme vztah mezi sémantickou a formální shodou jména nebo jmenné skupiny následující po předložkách *kromě* a *mimo* s druhým členem. Předpokládali jsme, že ve většině případů by se u těchto členů měly jak sémantická, tak formální role shodovat. Zajímalo

nás proto, zdali existují i takové doklady, ve kterých tento předpoklad není naplněn, tj. členy se buď neshodují formálně, nebo sémanticky, anebo se neshodují ani v jednom z těchto parametrů. Naše výsledky popisuje Tabulka 12:

předložka + typ valence	sémantická shoda + formální shoda		
	ano + ne	ne + ano	ne + ne
<i>kromě</i> + bezpředložkový pád	5	1	4
<i>kromě</i> + předložkový pád	21	1	7
<i>mimo</i> + bezpředložkový pád	x	x	1
<i>mimo</i> + předložkový pád	5	x	3

Tabulka 12: Vztah sémantické a formální shody mezi jménem nebo jmennou skupinou následující po *kromě* či *mimo* a druhým členem.

K formální neshodě mezi jinak sémanticky totožnými členy docházelo hlavně u typu nestandardní valence s předložkovým pádem. Tento výsledek se dal očekávat, neboť jednu sémantickou roli lze často vyjádřit rozdílným předložkovým vyjádřením (příklad 69). Z podobného důvodu docházelo k formální neshodě v těchto případech i u valence s bezpředložkovým pádem. Tam naopak byla často jedna a tatáž sémantická role vyjádřena jednou bezpředložkově a jednou předložkově (příklad 70). Jednalo se tak většinou o důvody, které byly popsány už v kapitole 3.5.6 jako hlavní důvody formální neshody:

(69) *Vazba na Plzeň je silná, protože lidé tam **kromě do práce** jezdí i za lékaři nebo za kulturou,*“ (...) (ČNK)

(70) (...) *pro in-line bruslaře nesjízdná. Právě pro ně by přitom **kromě cyklistům** měla být určená.* (ČNK)

Zde však musíme mít opět na paměti i skutečnost, že jsme za druhý člen považovali v případě, kdy sledované předložky vyjadřovaly význam vyloučení, také totalizátor – někdy tak formální shoda ani není možná. Navíc v případě valence s předložkovým pádem vyjadřovaly předložky *kromě* a *mimo* vyloučení častěji než v případě valence s pádem nepředložkovým – i proto se dokladů, kdy se u sledovaných členů shoduje sémantická role, nikoliv však forma, u tohoto typu valence objevovalo více.

Přihlížet k tomuto faktu musíme i u případů, kdy se členy neshodovaly ani formálně, ani sémanticky. Většinou se totiž jednalo o konstrukce, kde jsme za totalizátor považovali i takový člen, který se sémanticky neshodoval se jménem nebo jmennou konstrukcí po *kromě* a *mimo*.

Objevily se však i případy, kdy se oba dva členy neoddiskutovatelně lišily jak sémanticky, tak formálně:

(71) *Tam totiž někdy provádějí policisté kontroly rychlosti **kromě radary** i podle času vjezdu na dálniční úsek a jeho délky (...)* (ČNK)

(72) *Ze zbývajících dvou set lidí **kromě do důchodu** někteří odešli dohodou či po ukončení smluv na dobu.* (ČNK)

V případě typu valence *kromě* + bezpředložkový pád se také často jednalo o specifické případy, kdy řídicím členem bylo sloveso *sloužit*:

(73) *Slouží **kromě občanům** Kutné Hory jako přirozené spádové centrum oblasti s minimálně dalšími 33 000 obyvateli.* (ČNK)

Zajímavé je pro nás naopak zjištění, že existují zřejmě i případy, kdy se sice sledované členy navzájem formálně shodují, ale jejich sémantická role se liší. V našich vzorcích se takové případy objevily dva:

(74) ***Kromě v Litvínově** dokázali Východočeši proměnit početní výhodu minimálně jednou v každém utkání (...)*

(75) *(...) dokončenými díly, provádí se montáž a zkoušky, jsou **kromě technickými prostředky** hlídána strážnými, (...)* (ČNK)

Je tak otázkou, do jaké míry je vznik nestandardní konstrukce *kromě* a *mimo* podmíněn formální či sémantickou shodou jména nebo jmenné skupiny následující po předložkách s druhým členem – tedy tím členem, ke kterému se zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje. Existují totiž i takové doklady, kdy se sledované členy neshodují ani v jednom z těchto parametrů nebo jen v jenom parametru. Nutno však podotknout, že takové doklady se často jeví jako méně přijatelné než ty, kde dochází ke shodě jak formální, tak sémantické. Srovnej příklady 72, 70 v této kapitole a věty, jež byly uvedeny jako příklady 53 a 54 v kapitole 3.6.1, ve kterých se oba parametry shodují:

*Ze zbývajících dvou set lidí **kromě do důchodu** někteří odešli dohodou či po ukončení smluv na dobu.* (ČNK)

*(...) pro in-line bruslaře nesjíždná. Právě pro ně by přitom **kromě cyklistům** měla být určena.* (ČNK)

Ruská výprava se **kromě vodkou** vybavila také dostatečným množstvím kaviáru. (ČNK)

(...) porodem věděla, že bude mít chlapce, neřekla **to kromě manželovi** nikomu. (ČNK)

3.6.4 Absence druhého členu

Na závěr popíšeme věty, jimž jsme dosud nevěnovali příliš pozornosti – věty, ve kterých není přítomný druhý člen. Zaměříme se především na to, jaký význam předložky *kromě* a *mimo* v takových větách vyjadřují a také zda má absence druhého členu vliv na postavení nestandardní konstrukce ve větě.

Ukazuje se, že je zřejmě možné nestandardní konstrukci *kromě* a *mimo* vytvořit i bez druhého členu. To ovšem můžeme tvrdit jen o dokladech, kde *kromě* nebo *mimo* vyjadřují význam vyloučení (kdy se pravděpodobně vynechává totalizátor). U významu zahrnutí se věty bez druhého členu vůbec nevyskytovaly. Níže proto uvádíme všechny věty bez druhého členu (v případě nestandardních konstrukcí s předložkou *mimo* se tyto případy nevyskytly):

(76) „S výjimkou výše uvedeného již nemám, **kromě policii**, k této kauze co říci, a veškerá diskuse (...) (ČNK)

(77) „A jasně by nespáchal ten zločin, **kromě pro rubíny**. (ČNK)

(78) Nic se mi tu nepřemísťuj, **kromě tím směrem**, kterým bys samo padalo. (ČNK)

(79) (...) svět, v němž by člověk nebyl vykořisťován člověkem, **kromě třídním bojem a naukou o Herrenvolku**. (ČNK)

(80) (...) že někdo chodí doma v hedvábném saku, pochopitelně **kromě ve filmu**.“ (ČNK)

(81) To věc je věru velmi obtížná; **kromě pro pokorné**, kteří soudí, že s Pánem svým se (...) (ČNK) po

(82) Chodit, **kromě v zimě**, obutý nepotřebovaly ani malé holky. (ČNK)⁴⁶

(83) (...) stane se, co Bůh chce, a není moci **kromě u Boha!** (ČNK)

(84) (...) červení, tři pak štiky byly opět trávové barvy, **kromě na bříše**, kdež byly dříve barvy růžové, byly nyní barvy (...) (ČNK)

⁴⁶ Chodit v tomto případě hodnotíme jako předmět.

(85) *Používání železných, péry ovládaných pastí (želez talířových a želez berlínských - labutěk) (želez talířových a želez berlínských - labutěk) není kromě na lišku dovoleno.*

(ČNK)

Ve většině uvedených příkladů se nestandardní konstrukce nachází po řídicím členu (celkem 7x). Ve třech případech se námi sledovaná konstrukce nachází před řídicím členem, z toho dvakrát se jedná o případ, kdy se konstrukce nachází mezi neplnovýznamovou a plnovýznamovou složkou řídicího členu. Můžeme tedy předpokládat, že pokud se ve větě nenachází druhý člen (nebo alespoň takový člen, který by se dal za druhý člen považovat), má nestandardní konstrukce s *kromě* a *mimo* tendenci stát spíše za řídicím členem než před ním. Jsme si však vědomi toho, že tuto domněnku by bylo třeba ověřit na větším množství dokladů.

3.7 Závěr korpusového výzkumu

Zjistili jsme, že se nestandardní pádové valence vyskytují častěji tam, kde předložka *kromě* či *mimo* vyjadřuje význam zahrnutí. Došli jsme tak ke zcela opačným závěrům než Alena Mikulová, jejíž výzkum byl popsán v rámci teoretické části. Ukázalo se také, že nestandardní pádové valence se objevují častěji u předložky *kromě* než u předložky *mimo*.

Nejvíce zastoupenými pády, jež se po předložkách *kromě* a *mimo* v nestandardních konstrukcích nacházely, byly dativ (v případě valence s bezpředložkovým pádem) a lokál (v případě valence s pádem předložkovým). Naopak nikdy se po předložkách nevyskytoval bezpředložkový akuzativ anebo nominativ. Ukázalo se také, že za sledovanými předložkami může následovat dokonce další sekundární předložka. Pád byl nejčastěji řízen slovesem, respektive predikátem. Objevily se dokonce i takové doklady, kdy nestandardní konstrukce samotná byla součástí přísudku.

Co se týče slovosledných tendencí, ukazuje se, že nestandardní konstrukce tíhne k tomu, stát ve větě jak před svým řídicím členem, tak i před tím členem, ke kterému se zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje (tj. druhým členem), pokud tento člen je ve větě přítomný. Na její pozici ve větě má ale pravděpodobně vliv i význam, který předložka vyjadřuje. Pokud totiž předložka vyjadřovala význam vyloučení, vyskytovala se častěji po obou těchto členech než před nimi. Navíc se v případě tohoto významu vyskytly i věty, kde se žádný druhý člen nenacházel. I tam se nestandardní konstrukce nacházela častěji za řídicím členem než před ním.

Zároveň jsme dokázali, že nestandardní valence zjevně nejsou výsledkem chyby, ale vznikají záměrně. Ve většině se totiž sémantická role jména nebo jmenné skupiny následující po *kromě*

či *mimo* shodovala s tím členem, ke kterému se zahrnovala nebo ze kterého se vylučovala. Zdá se tak, že hlavní motivací pro vznik těchto konstrukcí je vyjádřit jménem nebo jmennou skupinou následující po *kromě* či *mimo* stejnou sémantickou roli, jakou má i druhý člen. Nepotvrdila se nám tak domněnka, že by nestandardní konstrukce mohly být důsledkem atrakce. K formální shodě mezi druhým členem a jménem nebo jmennou skupinou po *kromě* a *mimo* sice velmi často docházelo, ale jejím důvodem bylo hlavně to, že oba členy jsou zpravidla řízeny stejným slovem. Překvapivé proto bylo zjištění, že existují i konstrukce, kde nedochází ke sémantické ani formální shodě anebo dochází jen k shodě formální – těch se ale vyskytlo jen pár.

Závěr

Cílem této práce bylo popsat případy nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo*. První dvě kapitoly byly věnovány teoretickému popisu předložek jakožto slovnímu druhu a zároveň přinesly shrnutí dosavadních teoretických poznatků o nestandardních konstrukcích sledovaných předložek, jež lze nalézt v odborné literatuře. Nejprve jsme si definovali významy, které pro nás byly u obou předložek určující, jako zahrnutí a vyloučení. Následně jsme představili, jak české mluvnické, slovníky či práce o české syntaxi přistupují k nestandardním pádovým valencím námi sledovaných předložek. Z hlediska slovnědruhového jsou v nich výrazy *kromě* a *mimo* hodnoceny buď jako příslovce, anebo jako předložky. Ani jedna z těchto interpretací však dle našeho soudu sledované výrazy v nestandardních konstrukcích dostatečně necharakterizuje. Na rozkolísanost jejich slovnědruhového zařazení reagují i některé další práce a hovoří o *kromě* a *mimo* v těchto případech záměrně jen jako o „výrazech“. Otázku slovnědruhového zařazení jsme sice v této práci nechali do jisté míry otevřenou, avšak domníváme se, že by *kromě* a *mimo* v těchto případech mohly stát na hranici mezi spojkou a předložkou. V oblasti syntaxe se případům nestandardní pádové valence předložek *kromě* a *mimo* věnují hlavně publikace, jež vycházejí z funkčního generativního popisu. Ty navrhují vnímat nestandardní konstrukce jako eliptické – konkrétně jako elipsu řídicího slova. K této interpretaci jsme se přiklonili i my, neboť pád jména či jmenné skupiny následující po předložkách je zřejmě řízen jiným slovem ve větě, a ne předložkou samotnou. Na rovině větných členů jsou pak většinou hodnoceny jako příslovečná určení buď s jedním, anebo dvojnásobným významem. Hovoří se o nich i jako o typu hypotaktické koordinace. Na závěr jsme vyslovili domněnku, zdali námi sledované konstrukce nemohou být důsledkem atrakce, tj. zdali se jméno či jmenná skupina touto předložkou uvozená formálně nepřizpůsobují tomu členu, ke kterému se zahrnují nebo ze kterého se vylučují.

Ve třetí kapitole jsme popsali průběh a výsledky korpusového výzkumu, jež probíhal na vzorku dat získaných z korpusu SYN_7 Ústavu Českého národního korpusu. Zjistili jsme, že se nestandardní pádové valence objevují častěji tehdy, když předložka vyjadřuje význam zahrnutí. Nejčastějším nestandardním nepředložkovým pádem následujícím po předložce *kromě* a *mimo* je dativ, v případě valence s nepředložkovým pádem to je lokál. Zároveň se ale téměř vůbec neobjevuje nominativ anebo bezpředložkový akuzativ. Pád je pak zpravidla řízen slovesem, respektive predikátem. Nestandardní konstrukce se ve větě nejčastěji nachází před svým řídicím členem i před členem, ke kterému se zahrnuje či ze kterého se vylučuje. Na postavení konstrukce ve větě má ale zřejmě vliv i význam, jež předložka vyjadřuje. Jméno nebo jmenná

skupina následující po *kromě* či *mimo* se ve většině případů sémanticky shoduje s tím členem, kterému se zahrnuje nebo ze kterého se vylučuje. Ukazuje se tak, že nestandardní pádové valence zřejmě nejsou důsledkem chyby, ale vznikají záměrně – často s ohledem na to, aby se tyto dvě sémantické role ve větě shodovaly. Nepotvrdila se tedy naše domněnka, že jsou tyto konstrukce způsobené atrakcí, ačkoliv se většinou námi sledované členy formálně shodují. Důvodem této shody je totiž zřejmě fakt, že oba členy jsou řízeny stejným slovem, a tudíž vyjadřují stejný pád. Zjistili jsme také, že se nestandardní valence vykytují častěji v případě předložky *kromě* než v případě předložky *mimo*.

Tento výzkum přináší pouze prvotní, základní popis nestandardních konstrukcí s *kromě* a *mimo* a odpovídá jen na ty nejzákladnější otázky. Otevírá však prostor pro další, podrobnější výzkum. V rámci představeného materiálu by se například mohla zkoumat pozice nestandardní konstrukce ve větě s ohledem na aktuální větné členění, a s tím spojené kladení interpunkce ve větách s nestandardní konstrukcí. Náš výzkum také zcela opomíjel fakt, že by za *kromě* a *mimo* mohlo následovat adverbium nebo předložka, a rezignoval i na bližší charakterizaci nestandardních valencí v otázkách (v našem vzorku se otázek vyskytlo minimum). I v této oblasti je tak prostor pro další zkoumání. Zajímavé by také bylo zjistit míru a podmínky přijatelnosti takových konstrukcí pro rodilé mluvčí českého jazyka.

Seznam literatury

Zdroje dat:

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kovářiková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondříčka, P. – Zasina, A. (2018): *Korpus SYN, verze 7 z 29. 11. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>

Sekundární literatura:

Adam, R. a kol. (2017). *Gramatické rozbory češtiny*. Praha: Univerzita Karlova.

Akademický slovník cizích slov (2000). Academia: Praha. Dostupné z <http://prirucka.ujc.cas.cz/> [Poslední přístup 29. 7. 2020].

Bauer, J. / Grepl, M. (1972) *Skladba spisovné češtiny: vysokoškolská učebnice*. Praha: SPN.

Cvrček, V. / Richterová, O. (eds.). *Příručka ČNK*. Dostupné z <http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=start&rev=1571064116> [Poslední přístup 20. 7. 2020].

Cvrček, V. a kol. (2010). *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.

Čechová, M. / Dokulil M. / Hlavsa, Z. / Hrbáček, J. / Hrušková Z. (2011). *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN.

Grepl, M. / Karlík, P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.

Grepl, M. / Karlík, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.

Hrbáček J. (1964). O syntaktické funkci korelativního spojení řídicí a závislé věty. *Slovo a slovesnost*, 25 (2), 81–95.

Karlík, P. (2017): Atrakce. In Karlík, P. / Nekula, M. / Pleskalová, J. (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/> [Poslední přístup: 29. 7. 2020].

Karlík, P. / Nekula M. / Rusínová Z. (eds.). (2008). *Příruční mluvnice češtiny*. 2., opr. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN.

- Komárek, M. (1978). *Příspěvky k české morfologii*. Praha: SPN.
- Komárek, M. / Kořenský, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia.
- Kroupová, L. (1979). K problematice předložek a spojek. *Naše řeč*, 62 (1), 22–25.
- Kroupová, L. (1985). *Sekundární předložky v současné spisovné češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV.
- Lopatková, M. / Kettnerová, V. / Bejček, E. / Vernerová, A. / Žabokrtský, Z. (2016): *Valenční slovník českých sloves VALLEX*. Nakladatelství Karolinum, Praha. Online slovník dostupný z <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/3.5/> [Poslední přístup 29. 7. 2020].
- Machová, S. (2000). Dvě předložky vedle sebe. *Naše řeč*, 83 (1), 30–34.
- Mikulová M. (2011). *Významová reprezentace elipsy*. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky.
- Mikulová. M. / Hajič J. (2005). *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: anotátorská příručka*. Praha: Univerzita Karlova.
- Panevová, J. (2019). Koordinace versus determinace (Forma nebo význam?). In J. Panevová *Studie z české morfologie a syntaxe: vybrané stati* (s. 88–96). Praha: Univerzita Karlova.
- Panevová, J. a kol. (2014). *Mluvnice současné češtiny. 2., Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Rejzek, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: LEDA.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 3. vydání (2005). Praha: Academia. Dostupné z <http://prirucka.ujc.cas.cz/> [Poslední přístup 3. 7. 2020].
- Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)*. Praha: Academia. Dostupné z <https://ssjc.ujc.cas.cz/> [Poslední přístup 3. 7. 2020].
- Šmilauer, V. (1966): *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- Štícha, F. (2013). *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Vondráček, M. (2020). K existenci nominativních propozic v češtině. *Naše řeč*, 103 (1–2), 144–162.

